

Lunds Universitet

Socialhögskolan

Socialt arbete med drogmissbrukare

Vårterminen 2006

Det skamliga missbruket

Om hur
kvinnorollen
påverkar kvinnors
missbrukskultur

Författare: Magdalena Belhoucine

Katarina Pålsson

Handledare: Stine Thorsted

ABSTRACT

The purpose of this essay is to examine how gender rolls influences the culture of substance abuse among women and their social situation. To demonstrate this we have concentrated our research to relate how scientists and the media describe problems of abuse among women. The method we used in our research was qualitative and we gathered information through literature, reports and articles.

Our main questions are:

Do the social attitude toward women and men differ and how does it affect problems of abuse among women? Do women use alcohol in a different way than men? How do social reactions and restrictions influence women? We also want to examine what position women substance abusers have in society. What similarities or differences are there between the image of women in general and women with substance abuse?

The main result of the study is that we found discursive connections that show a rectification among scientists concerning substance abuse among women. We have also reached a greater understanding of the complexities of gender issues. Women substance abusers are portrayed as deviant. Some of the most frequent images that have appeared in our study are the ideal, sexual, emancipated and victimized woman.

INNEHÅLLSFÖRTECKNING

FÖRORD.....	5
1. PROBLEMMOMRÅDE.....	6
1.1 Problemformulering	6
1.2 Bakgrund	8
1.2.1 Historiska mönster	8
1.2.2 Moraliska värderingar	9
1.3 Kvinnors och mäns drogkonsumtion	9
1.4 Syfte och frågeställningar	10
1.5 Centrala begrepp och definitioner	10
1.5.1 Missbruk	10
1.5.2 Missbrukskultur	11
1.5.3 Kvinnoroll.....	11
1.5.4 Genus.....	11
1.5.5 Genusperspektiv	11
1.5.6 Genuskontrakt	12
1.6 Uppsatsens disposition	13
2. METOD OCH URVAL	13
2.1 Kvalitativ litteraturstudie	13
2.2 Induktiv metod	13
2.3 Diskursanalys	14
2.3.1 Utestängningsprocedurer.....	14
2.3.2 Kritik av diskursanalys.....	15
2.4 Urval och avgränsningar	15
2.5 Etisk diskussion	16
2.6 Kort presentation av några av våra källor	16
2.7 Källkritik	17
3. TEORETISK REFERENSRAM	17
3.1 Olika förklaringsmodeller till missbruk	18
3.2 Symbolisk interaktionism	18
3.2.1 Motargument mot symbolisk interaktionism	19
3.3 Stämplingsteori	19
3.3.1 Avvikande beteende	19
3.4 Kontrollteori	20

3.5 Könsrollsteori	21
3.5.1 Sociala arenor och social kontroll	22
3.5.2 Kritik av könsrollsteorin.....	22
3.6 Konvergenshypotes	22
4. TIDIGARE FORSKNING	23
4.1 Kvinnan som missbrukare	24
4.2 Att födas till kvinna	24
4.3 Skillnader i alkoholkänslighet mellan kvinnor och män	25
4.4 Forskning om missbrukande kvinnor	26
4.4.1 Utsatthet och skamkänslor	27
4.4.2 Kuvade eller handlingskraftiga?	28
5. ANALYS OCH TOLKNING.....	28
5.1 Den ”lilla mannen”	29
5.2 Idealkvinnan	29
5.2.1 Asexuella vänskapsrelationer.....	30
5.2.2 Kvinnan som potentiell moder.....	30
5.2.3 Stämmer bilden av idealkvinnan?	31
5.3 Den sexuella kvinnan	33
5.3.1 Berusning och rättsväsendet	34
5.3.2 Madonna eller hora?.....	34
5.4 Den frigjorda kvinnan	36
5.4.1 Missbrukande kvinnors karriärvägar.....	36
5.4.2 Drogen som frigörare.....	37
5.4.3 Leder kvinnors frigörelseprocess till ökat missbruk?	38
5.5 Kvinnan som offer	39
5.5.1 Vilka uttryck får offerbilden?	40
6. SAMMANFATTNING	41
7. SLUTDISKUSSION	43
8. REFERENSLISTA.....	47

FÖRORD

Arbetet med denna uppsats har varit lärorikt och givande på många sätt. Vår förhoppning är att ni ska finna den tankeväckande och att ämnet ska fånga ert intresse. Inledningsvis vill vi rikta ett varmt tack till alla som på något sätt bidragit till genomförandet av uppsatsen. För konstruktiva synpunkter och vägledning under uppsatsarbetet vill vi tacka vår handledare Stine Thorsted. Vi vill även tacka våra uppmärksamma korrekturläsare som läst igenom och kommenterat uppsatsen. Arbetet med uppsatsen hade försvårats betydligt utan er uppmuntran och kritik av innehåll, meningsuppbyggnad och assistans med rättning av stavfel. Ett stort tack även till alla vänner som har fungerat som bollplank och katalysatorer för våra idéer. Våra familjer som stått ut med oss under uppsatsarbetet och ställt upp på diverse sätt förtjänar ett särskilt tack. Sist men inte minst vill vi tacka varandra för ett gott samarbete. Vi har haft stort utbyte av varandra, delat erfarenheter, haft livliga diskussioner och inspirerat varandra då arbetet känts tungt.

Magdalena Belhoucine och Katarina Pålsson

1. PROBLEMMOMRÅDE

Då vi gjorde vår praktik som socionomkandidater, vid en frivårdsenhet respektive en socialförvaltning, kom vi på olika sätt i kontakt med kvinnors utsatthet i samband med missbruk. Eftersom vi själva är kvinnor ligger kvinnors belägenhet oss nära och vi vill därför fördjupa oss i ämnet. Vår förförståelse är att män och manlighet utgör grundläggande principer i samhället, vilket inte sällan får till följd att kvinnors utsatthet kommer i skymundan. Detta resonemang får också stöd av Yvonne Hirdman (2001), professor i historia. Hon menar att både kvinnor och män, ofta undermedvetet, skriver under genuskontrakt, som går ut på att mannen är norm, genom att upprätthålla den genusordning som är etablerad i samhället. Med detta som utgångspunkt blev missbrukande kvinnors situation och hur de osynliga genusreglerna ser ut ett intressant tema för oss.

1.1 Problemformulering

När vi gick igenom de fallstudier vi använt oss av i kursen *Socialt arbete med drogmissbrukare* fastnade vi speciellt för Karin, en frånskild 45-årig kvinna med en dotter i övre tonåren. Karins man hade lämnat henne på grund av att hon drack för mycket alkohol. Trots att Karin visste att hon behövde hjälp med att hantera sin alkoholkonsumtion vågade hon inte ta kontakt med vare sig sjukvård, socialtjänst eller någon hjälporganisation. Karin ville inte att hennes alkoholproblem skulle synas utåt och var därför noga med att försöka "sköta det snyggt". Karin och hennes besvärliga situation gav oss en tankeställare och vi tyckte båda att det var sorgligt och skrämmande att hon inte vågade söka hjälp. Vi har dryftat ämnet och bland annat frågat oss vilka bakomliggande omständigheter som gör att kvinnor, i likhet med Karin, inte vågar söka hjälp, utan i stället väljer att dölja sitt missbruk. En tänkbar förklaring kan vara att det är alltför skambelagt för en kvinna att befinna sig i ett missbruk. Som blivande socialarbetare tycker vi att det är viktigt att ta reda på om den bild vi fått av Karin överensstämmer med verkligheten.

I den missbrukslitteratur vi tagit del av har vi observerat att män generellt dricker mer, har fler alkoholrelaterade problem och är mer sällan helnyktra jämfört med kvinnor (jfr Helmersson Bergmark, 2002). Detta fick oss att börja fundera på varför kvinnor inte dricker mer i dagens relativt jämställda samhälle. Hur kommer det sig att kvinnor använder rusmedel annorlunda än män? Finns det faktorer i kvinnorollen som skyddar mot överkonsumtion av alkohol eller droger? Pamela Raine (2001), forskare i socialt arbete, menar att missbrukande kvinnors intressen systematiskt marginaliseras, eftersom de inte rättar sig efter det standardmönster

som utgörs av en vit medelklassman. Därmed ses de som dubbelt avvikande, både som kvinnor, vars beteende faller utanför deras könsnorm, och som droganvändare eller alkoholister (a.a.). Inom genusvetenskaplig forskning finns det enligt Tina Mattsson (2005), doktor i socialt arbete och fil. kand. i genusvetenskap, två diskurser om kvinnor som missbrukar. Den ena diskursen framhäver kvinnor med missbruksproblematik och den andra problematiserar bilden av den kvinnliga missbrukaren. Mattsson menar att båda diskurserna får till följd att den missbrukande kvinnan ställs allt längre från männen, men också längre från andra kvinnor. Under uppsatsarbetet har vi reflekterat över vilka bakomliggande faktorer i samhället som gör att missbrukande kvinnor framställs som väsensskilda och annorlunda än andra kvinnor.

Siv Byqvist (1997) konstaterar i sin doktorsavhandling i socialt arbete att det finns färre narkotikamissbrukande kvinnor än män såväl i Sverige som i andra länder. Vi undrar vad detta kan bero på. När vi har letat litteratur till vår uppsats har vi märkt att det finns åtskilligt skrivet om missbruk och att flera författare även nämner missbrukande kvinnor och deras situation. Däremot har vi hittat få forskare som specialiserat sig specifikt på kvinnors missbrukssituation utifrån ett genusperspektiv. Kan detta ha ett samband med samhällets syn på kvinnor? För att kunna undersöka detta förhållande närmare menar vi att det är angeläget att bli medveten om sin egen roll i upprätthållandet av genuskontrakt. Siv Fahlgren (1998), forskare vid Umeå universitet, tar upp problematiken kring hur vetenskapliga grundföreställningar avser att skapa allmängiltiga kunskaper på ett neutralt och objektivt sätt, även då det gäller kön. Vi ställer oss frågande till om forskning om missbrukande kvinnor verkligen kan vara könsneutral och objektiv. Vilken roll spelar egentligen vetenskapliga diskurser i konstituerandet och upprätthållandet av könsinnebörder?

Vår uppfattning är att kvinnors missbruk är ett stort socialt problem som behöver uppmärksammas mer i forskning. Det är också angeläget att få fram mer kunskap om vad det är i kvinnors situation som gör att de väljer att dölja sitt missbruk istället för att söka hjälp. Vi tycker att det är viktigt att se till helheten och att se kvinnor med missbruksproblematik i sitt sammanhang, vilket även sociologen Pia Milton (1979) menar. I uppsatsen kommer vi att försöka lyfta fram olika temabilder av kvinnor med någon form av drogmissbruk. Detta genom att titta på vilken forskning som finns i ämnet och hur olika forskare framställer missbrukande kvinnor, i såväl litteratur som artiklar.

1.2 Bakgrund

Sett till både lagstiftning och normer har det svenska samhället genomgått stora förändringar jämfört med för hundra år sedan (Helmersson Bergmark, 2002). Kvinnan har fått en friare ställning där exempelvis rösträtt, födelsekontroll och förvärvsarbete har gett henne tillgång till andra spelregler (Sundström, 1994; Nordborg, 1997; Hirdman, 2001). Under andra hälften av 1900-talet har kvinnor förändrat sina alkoholvanor drastiskt och kvinnors bruk av alkohol har blivit vanligare och mer omfattande (Helmersson Bergmark, 2002; CAN, 2005). Alkoholbruk under kontrollerade former anses idag vara tillåtet för både kvinnor och män (Trulsson, 2002). Parallellt med detta finns det enligt Raine (2001) motsägelsefulla budskap om hur kvinnor ska uppträda, då det gäller stimulantia, varför kvinnor som inte följer normen döms hårdare än män av samhället.

1.2.1 Historiska mönster

Fram till 1955, när motboken avskaffades, var kvinnors alkoholkonsumtion starkt reglerad och det var i huvudsak ensamstående kvinnor av ”god vandel” som kunde ansöka om rätt att köpa alkohol (Bengtsson & Gavelin, 2004). De fick då ut en lägre ranson än männen eftersom man ansåg att kvinnor endast behövde alkohol för medicinskt bruk. Milton (1979) refererar till Cuskey som menar att kvinnor historiskt sett varit storkonsumenter av bland annat opium, varmed kvinnor under en period kanske till och med utgjort den största gruppen missbrukare. Opiater var dock legala och förskrevs ofta till kvinnor (a.a.). Efter att alkoholransoneringen avskaffats ökade alkoholförsäljningen stadigt och konsumtionen steg snabbast bland ungdomar och kvinnor. Beräkningar tyder, enligt Bengtsson & Gavelin (2004), på att det 1955 gick en kvinna på 50 män som var alkoholberoende och redan 1965, när vinet introducerades som alternativ till starkspriten, hade andelen kvinnliga missbrukare fördubblats. Idag räknar man med att en kvinna på 3-5 män dricker för mycket. Problemen är vanligare bland unga, yrkesverksamma och ensamstående kvinnor i stadsmiljö (a.a.).

Paula Liljeberg, överläkare och chef för ungdomsmottagningen Maria Ungdom i Stockholm, berättar, i en intervju i tidningen *Forskning & Framsteg*, att kvinnor som idag är i åldrarna 30-35 år har tagit över männens alkoholkultur. De dricker då de kommer hem från jobbet och även i högre grad på helgerna. Enligt Liljeberg var det förr i tiden få kvinnor som drack mycket. Denna bild har dock förändrats och i dag har kvinnor en vanemässig social alkoholkonsumtion (Fredholm, 2006).

1.2.2 Moraliska värderingar

Förr i tiden betraktades en kvinna som drack alkohol som en sköka och ansågs inte vara kapabel att ta något ansvar (Lalander, 1998). Det har för män betraktats som naturligt, till och med nödvändigt, att uttrycka sin sexualitet. För en kvinna däremot har det ansetts tabubelagt att ägna sig åt erotik, då en "riktig" kvinna skall vara "ren" (Bergenheim, 1997). I och med att det dessutom faller på kvinnans lott att bära fram barn ansågs det än mer opassande för kvinnan att dricka alkohol (Dahlgren, 1995).

1.3 Kvinnors och mäns drogkonsumtion

Till skillnad mot för femtio år sedan, då cirka 70 procent av alla svenska kvinnor var absolutister eller nästintill, dricker de flesta svenska kvinnor nuförtiden alkohol, och speciellt unga kvinnor dricker mer och oftare än tidigare (Agerberg, 2004). Enligt en rapport från CAN, Centralförbundet för Alkohol och Narkotikaupplysning, om drogutvecklingen i Sverige 2005, är emellertid andelen kvinnliga alkoholmissbrukare som syns i statistiken märkbart färre än män. Trots detta har kvinnor uppmärksammats i olika rapporter då det gäller exempelvis dödlighet relaterad till alkohol, vilken har ökat med 20 procent för kvinnor. När det gäller tungt narkotikamissbruk visar aktuell forskning att kvinnors missbruk utgör ungefär en fjärdedel (CAN, 2005; Svensson, 2005).

I ovannämnda rapport (CAN, 2005) framkom det bland annat att kvinnors alkoholkonsumtion ökat kraftigt sedan efterkrigstiden och att den under 1980-talet ökat med hela 40 procent för kvinnor och 45 procent för män. Statistiken visar vidare att kvinnor och män i dagsläget har olika dryckesmönster så till vida att män trappar ner sin konsumtion efter 25-årsåldern medan det för kvinnor dröjer tills efter 50-årsåldern innan det syns någon märkbar nedtrappning. Vetenskapsjournalisten Lotta Fredholm (2006) skriver i artikeln *Kvinnor kan inte dricka som en hel karl* att det sedan 1997 skett en kraftig ökning av antalet unga kvinnor som fått vård på grund av akut alkoholförgiftning. Kraftigast har ökningen varit i storstadsregionerna. Konsumtionen uppdelad på kön beräknades i början av 2000-talet uppgå till 13,9 liter ren alkohol för män, vars konsumtion dominerades av starköl, och 5,8 liter för kvinnor, som framför allt konsumerade lättvin (Leifman & Gustafsson, 2003).

Lena Dahlgren (1995), chefsöverläkare vid EWA-enheten (Early Treatment of Women with Alcohol Addiction) i Stockholm, skriver att det är vanligt att kvinnor som missbrukar också har psykiatriska diagnoser. Enligt en undersökning som gjordes på 115 kvinnor intagna för

vård vid SiS, Statens institutionsstyrelse, under perioden 1997-2000 framkom att 70 procent av de kvinnor som använder narkotika lider av någon form av personlighetsstörning (DN, 2003). Vi anser dock att det kan vara riskabelt att okritiskt använda statistikuppgifter eftersom statistik oftast endast behandlar en aspekt av en frågeställning och därför kan vara missvisande.

1.4 Syfte och frågeställningar

Vårt syfte är att utifrån ett genusperspektiv undersöka hur kvinnorollen påverkar kvinnors missbrukskultur och i förlängningen även missbrukande kvinnors sociala situation. För att klarlägga detta har vi valt att titta på hur olika forskare och andra samhällsaktörer framställer kvinnor som befinner sig i ett missbruk.

Frågeställningar som vi vill ha svar på är om samhällets förhållningssätt gentemot kvinnor och män som befinner sig i ett missbruk skiljer sig åt, och hur dessa eventuella skillnader tar sig uttryck i och påverkar kvinnors missbrukskultur. Använder kvinnor sig av alkohol annorlunda än män? På vilket sätt påverkas kvinnors missbruk av omgivningens reaktioner och restriktioner? Vi vill också översiktligt titta på vilken position missbrukande kvinnor har i samhället. Vilka likheter eller olikheter finns det mellan bilden av kvinnan i allmänhet och den missbrukande kvinnan?

1.5 Centrala begrepp och definitioner

Begrepp som vi i uppsatsen valt att använda oss av är missbruk, missbrukskultur, kvinnoroll, genus, genusperspektiv och genuskontrakt. Vi kommer nedan att kortfattat definiera dessa.

1.5.1 Missbruk

Begreppet missbruk kommer i uppsatsen att innefatta all användning av alkohol och/eller droger som leder till att en person upplever sociala, psykologiska, fysiska eller lagliga problem relaterade till berusning, regelbunden överkonsumtion eller beroende. Allt bruk av kemiska substanser som ”förändrar sinnesstämning, uppfattningsförmåga eller medvetande och/eller har uppfattats som uppenbart skadliga för samhället eller individen” (Ettorre, 1992 s 7) är således missbruk. Även om fysiskt och psykologiskt beroende är en möjlig konsekvens av missbruk, måste beroende inte förekomma för att ett problem ska definieras som missbruk. Detta då vi, liksom Raine (2001), menar att skillnaden mellan problematisk droganvändning och beroende är subjektiv.

1.5.2 Missbrukskultur

Som Mats Hilte (1996), forskare i socialt arbete med inriktning på missbruk, menar behöver vi sätta in kvinnors och mäns missbruk i ett socialt och kulturellt sammanhang för att förstå hur samhällets syn på olika missbrukskulturer påverkar kvinnor. Detta är även något Philip Lalander (1998), sociolog och forskare, skildrar. Missbruksforskare Bengt Svensson (2005) berättar om hur kvinnans underordnade ställning blir än mer underordnad i en kultur där missbruk florerar. Missbrukskulturer kan se olika ut beroende på vilket missbruk som avses och i vilken grupp det utövas. När vi använder oss av begreppet missbrukskultur menar vi därför den kultur gällande missbruk som kvinnor socialiseras in i.

1.5.3 Kvinnoroll

I uppsatsen definierar vi kvinnorollen som den roll vilken kvinnor traditionellt sett uppfostras till att rätta sig efter och ta över. Kvinnorollen kan dock se olika ut beroende på vilken kulturell, social och ekonomisk bakgrund en kvinna har (Torsdotter, 1984).

1.5.4 Genus

Hirdman säger i en intervju att ”genussystemet är som ett slags apartheidsystem som anvisar kvinnor och män till olika platser, olika jobb och olika egenskaper” (Fors, 1998). Kan genuset ha makt? Hur ser i så fall den makten ut och hur kan kvinnor förhålla sig till den? Detta utvecklar Kerstin Hägg, docent i pedagogiskt arbete, genom att förklara att genus blir till när man kopplar ihop strukturella, symboliska och individuella faktorer så att de bildar en tredimensionell bild av samhället (Nordborg, 1997). Genusets innebörder förändras över tid, både historiskt och under enskilda människors livslopp, och har olika betydelse i olika grupper i samma samhälle (Magnusson, 2002). Emellertid förändras inte det faktum att genus sätter gränser för hur kvinnor och män kan leva sina liv, och att en del av dessa gränser baseras på kvinnors generella underordning (a.a.). Genusordningen är dock inte statisk, utan dess gränser utmanas kontinuerligt av både kvinnor och män (Hirdman, 2001). I vår uppsats definieras genus som ”det socialt och kulturellt skapade könet” (Hensing, 2003b s 356). Liksom genusforskaren Gunnel Hensing menar vi att genusbegreppet är tätt sammanvävt med det biologiska könet och hur vi ser på kvinnligt och manligt.

1.5.5 Genusperspektiv

När vi i syftet skriver att vår uppsats utgår ifrån ett genusperspektiv är vår ambition att lyfta fram genus och dess påverkan av kvinnors sociala relationer i sitt sammanhang. Vi menar

därför att ett genusperspektiv inte bara handlar om att undersöka relationen kvinnligt och manligt, utan även om hur kvinnor och olika kvinnoroller relaterar till varandra.

1.5.6 Genuskontrakt

Ett genuskontrakt är det avtal som både kvinnor och män, ofta undermedvetet, undertecknar genom att acceptera och upprätthålla samhällets rådande genusordning (Hirdman, 2001). Enligt Karin Trulsson (2003), forskare vid Kvinnorforum i Stockholm, handlar genuskontrakten i första hand om idealbilden av kvinna respektive man. Genus och genuskontrakt påverkas emellertid av det som finns i samhället och vice versa (Nordborg, 1997; Nilsson, 2005). Detta medför enligt Britt-Marie Thurén (2000), professor i genusvetenskap, att det inte går att göra generaliseringar om genus eftersom genuskontrakt mellan könen kan se mycket olika ut. Kvinnor från olika kulturer eller samhällsgrupper behöver därmed inte ha mer gemensamt med varandra än sitt biologiska kön, menar Thurén. Enligt Carin Holmberg (2000), fil. dr. i sociologi, finns det däremot flera strukturella likheter mellan det utbud av möjligheter och faktiska begränsningar som kvinnor möter oavsett vilken kultur de befinner sig i. Samhällets socialisationsprocess bygger enligt Trulsson (2003) på att genuskontrakten efterlevs. Begreppet genuskontrakt kommer i uppsatsen att användas omväxlande med genusordning och genusregler.

Genuskontraktet blir tydligt exempelvis när det gäller kvinnans förutsättningar att göra karriär. Hirdman (2001) skriver att kvinnor genom alla tider varit knutna till hemmets sfär, som hustrur, mödrar och moralväktare. Något vi i dag kan se har följt kvinnan då det inom de vårdande yrkena alltjämt är kvinnor som dominerar. Hur vi ser på missbrukande kvinnor är ett annat exempel på hur genuskontraktet bestämmer vad som är accepterat beteende för kvinnor i vårt samhälle. Genusordningen ifrågasätts sällan utan vi fortsätter att skapa genus beroende på hur vi talar, uppträder och medverkar i de processer som finns i vår kultur (Fahlgren, 1998; Fors, 1998; Hirdman, 2001). Narkotikavärlden utgör inget undantag och Svensson (2005) beskriver hur genusordningen där speglar samhället i övrigt. Kvinnan har en lägre status även i missbrukssammanhang och steget till att bli jämbördig med mannen är ännu längre (a.a.). Detta eftersom de missbrukande kvinnorna många gånger lever under en flerdubbel stigmatisering. De är inte bara långt ifrån samhällsnomen, som är en man, utan även långt ifrån idealet för en kvinna (Hilte 1996; Raine, 2001; Mattsson, 2005; Svensson, 2005).

1.6 Uppsatsens disposition

Uppsatsen kommer att i kapitel två ha ett metodavsnitt som innehåller en beskrivning av metodval och avgränsningar. Sedan följer ett kapitel där uppsatsens teoretiska grundvalar förklaras. Därefter kommer kapitel fyra som redogör för tidigare forskning inom ämnet. På detta följer i det femte kapitlet en analys av det empiriska materialet och en tolkning av detsamma utifrån olika teman. I kapitel sex sammanfattas uppsatsens resultat och innehåll. Sjunde kapitlet består av en slutdiskussion.

2. METOD OCH URVAL

2.1 Kvalitativ litteraturstudie

Utifrån vårt syfte och våra frågeställningar kommer vi att genomföra en kvalitativ litteraturstudie som till viss del kommer att vara komparativ. Studien kommer att vara komparativ i betydelsen att vi, med fokus på kvinnans situation, vill titta på både manligt och kvinnligt utifrån ett genusperspektiv. Vi kommer även att jämföra bilden av den ideala kvinnan och kvinnor i allmänhet med synen på missbrukande kvinnor. Då olika facktexter kommer att ställas mot varandra i analysen innebär detta i sig en komparation. För att öka förståelsen för hur kvinnorollen påverkar kvinnors missbruk har vi tittat på och tolkat sekundärdata. Materialet kommer att bearbetas och sammanställas utifrån de olika aspekter och teman i kvinnorollen som framträtt under uppsatsarbetet. Eftersom uppsatsen är en litteraturstudie kommer vi inte att genomföra några intervjuer med missbrukande kvinnor. Däremot kommer vi att använda oss av relevanta citat från tidigare intervjuer ur materialet.

Anledningen till att uppsatsen kommer att ha en kvalitativ inriktning istället för kvantitativ är att avsikten är att öka förståelsen för vad det är i samhället som påverkar kvinnors missbruk. Kvantitativ forskning syftar snarare till att beskriva och mäta ett fenomenets omfattning än att förklara olika beteendemönster och dess betydelse (Denscombe, 2000).

2.2 Induktiv metod

Vi kommer att använda oss av induktiv metod i kombination med deduktiv. Anledningen till detta metodval är att vi inte vill binda oss vid någon teori redan från början. Genom att använda induktiv metod kan vi först inhämta material och sedan tillämpa teorier (Halvorsen, 1992). Vår ambition har varit att hålla metod och teori åtskilda. Genom att inte bestämma teori i ett tidigt skede vill vi bli mer mottagliga för olika teorier. Vår förhoppning är att ett induktivt tillvägagångssätt ska leda till att vår analys och slutdiskussion kan bli mer öppen

och därmed mer givande. Vi är dock medvetna om att det inte går att frigöra sig helt från förutfattade meningar. Vår arbetsmetod kommer att vara deduktiv i betydelsen att vi, i byggandet av en teoretisk referensram, successivt kommer att tillämpa adekvata teorier på vårt material (a.a.). Vi kommer att tolka vårt material utifrån en så kallad hermeneutisk process, genom att pendla mellan förståelse av helheten och av delarna (Repstad, 1999).

2.3 Diskursanalys

Vår avsikt är att genomföra en diskursanalys av hur missbrukande kvinnor framställs i litteraturen. En diskursanalys innebär bland annat att man behandlar texter som data och analyserar dem med i första hand kvalitativa metoder (Sahlin, 1999). Genom att studera de underliggande idéer och värderingar som manifesteras i forskningstexter eftersträvar vi att i vår uppsats exemplifiera hur könsinnebörder konstrueras. Sociolog Ingrid Sahlin menar att målet med en diskursanalys är att medverka till en förståelse av de konsekvenser den aktuella diskursen leder till genom de sociala konstruktioner av verkligheten som den skapar och vidmakthåller. Hilde (1996) menar i enlighet med detta och i likhet med den franske filosofen Michel Foucault (1993) att sociala problem inte uppstår i ett vakuum utan kontinuerligt skapas och legitimeras av samhället, i en specifik kontext och av speciella skäl. En vetenskaplig text speglar enligt Fahlgren (1998) inte enbart den sociala verkligheten utan bidrar också, via sitt sätt att beskriva den, till att skapa den. Med utgångspunkt i detta menar vi att kvinnors tysta eller tystade erfarenheter skulle kunna synliggöras om det fanns forskare som aktivt och medvetet arbetade med att åskådliggöra dessa. Vår förhoppning är att vi i uppsatsen ska kunna belysa om och hur olika diskurser rörande missbrukande kvinnor förtrycker eller omöjliggör vissa uttryckssätt.

2.3.1 Utestängningsprocedurer

Varje samhälle producerar ett flertal specifika diskurser eller samtalsordningar som enligt Foucault (1993 s 7) kännetecknas av att ”alla vet att man inte får säga allt, att man inte kan tala om vad som helst när som helst och, slutligen, att inte vem som helst får tala om vad som helst”. Diskursernas gränser kontrolleras med hjälp av olika utestängningsprocedurer som reglerar och begränsar bland annat vad som får sägas inom diskursen och vem som får tala. Andra former av diskursiv utestängning är enligt Fahlgren (1998) till exempel en distinkt motsättning mellan ”sann” och ”falsk” kunskap, med vars stöd det rådande systemet i samhället auktoriseras och legitimeras, eller en tydlig uppdelning i motsatser, där den ena motpolen konsekvent motverkas eller förkastas. En diskurs innehåller även i sig självt en

slags diskursiv självkontroll där det som redan formulerats ständigt upprepas och bevaras i exempelvis vetenskapliga discipliner, vars väl avgränsade ramar inte lämnar något större utrymme för oliktankande (Foucault, 1993). Vår förhoppning är att vi i uppsatsen ska kunna utreda hur kvinnors villkor påverkar deras konsumtionsvanor och missbruk. Fahlgren (1998) kommenterar det faktum att kvinnor i västerländsk kultur inte haft tillträde till den vetenskapliga diskursen tills för drygt hundra år sedan och ställer sig undrande till om detta är en anledning till att ”kvinnoforskning ständigt tycks försvinna ut i marginalen” (s 21).

2.3.2 Kritik av diskursanalys

När man som forskare producerar en diskursanalys deltar man själv i den vetenskapliga makt- och kunskapsdiskursen, vilket kan uppfattas som att man forcerar en tolkning av ordens betydelse på texten. Fahlgren (1998) menar dock att en diskursanalys inte gör anspråk på att avslöja en texts ”inre eller underliggande sanna mening” (s 86) utan istället fokuserar på hur diskurser konstrueras och vad de gör. Makt reproduceras visserligen i diskurser, men det finns mer variation i mänskliga handlingar och erfarenheter än vad som kan uttryckas i språket. Språket är således inte det enda som fungerar tvingande på våra handlingar. Vissa kritiker menar vidare att diskursanalysen har en ”tendens att förutse eller utgå ifrån vad den sedan ’låtsas upptäcka’” (s 86). Samtidigt är tolkningsrepertoaren inte dold i diskursanalysen utan Fahlgren menar att den skapas av forskaren i syfte att studera hur olika texter är uppbyggda och bidrar därmed till att ge sammanhang och knyta maktstrukturer till språket. En fördel med diskursanalys är att allt textmaterial som analyseras presenteras i analysen varmed läsaren själv kan kontrollera forskarens läsart och göra egna bedömningar (a.a.).

2.4 Urval och avgränsningar

Vårt urval begränsas av den litteratur och de artiklar samt material från Internet som finns tillgängligt och som är relevant för vårt syfte och våra frågeställningar. Vi avgränsar oss också till att undersöka missbrukande kvinnors situation i svenska förhållanden. Vi kommer dock att ta upp vissa generella orsaker eller samband till kvinnors missbruk och även samhällets förhållningssätt till dessa kvinnor. Under arbetets gång har det väckts många tankar och frågor kring den missbrukande kvinnans väg ut ur missbruk genom behandling, men då detta faller utanför vårt syfte har vi medvetet valt att inte gå in på ämnet. Vi har begränsat vår diskursanalys på så sätt att vi inte har återgett texter i sin helhet utan istället refererat till olika forskare. Detta på grund av att det inte finns utrymme för oss att återge långa textavsnitt i uppsatsen. Vi har dock använt oss av kortare citat för att förtydliga de bilder vi vill förmedla.

För att hitta material har vi gjort en litteraturgenomgång av relevanta böcker och artiklar i ämnet, vilka vi funnit genom att söka efter ”missbruk” och ”kvinnor” i bland annat biblioteksdatasystemen LIBRIS och Lovisa. Vi har i första hand valt att använda oss av forskningslitteratur i form av avhandlingar, böcker och rapporter, men har även använt oss av debattartiklar. Då vi bor på olika orter i Skåne har vi haft tillgång till olika bibliotek, vilket i sig har bidragit till att ge en bredare infallsvinkel i vårt material. Vi har även sökt efter adekvata artiklar på Internet och vi har bland annat utgått ifrån kursbiblioteket för *Socialt arbete med drogmissbrukare*. Vi har också hittat litteratur via referenslistor i de publikationer vi tagit del av.

2.5 Etisk diskussion

Trots att vi har gjort en litteraturstudie har vi reflekterat över att det material vi arbetat med kan vara känsligt. I uppsatsen har vi försökt tränga djupt ner i hur missbrukande kvinnor framställs i litteraturen. Liksom vi blivit påverkade av den information vi tagit del av tror vi även att läsaren påverkas av det sätt vi valt att presentera vår studie. I förlängningen påverkas även kvinnor som missbrukar av hur de framställs i uppsatsen då de än en gång kategoriseras utifrån ett ovanifrånperspektiv utan möjlighet att själva påverka innehållet.

2.6 Kort presentation av några av våra källor

I uppsatsen har vi använt oss av ett flertal källor. Några har dock varit mer framträdande än andra, varför vi kortfattat valt att presentera dessa närmare.

Yvonne Hirdman, professor i historia, lyfter fram kvinnors roll ur ett genusperspektiv och ger även läsaren en historisk tillbakablick på förhållandet mellan kvinnligt och manligt som gör att helheten framträder. Hon åskådliggör hur samhällets förhållningssätt inverkar på kvinnors förutsättningar och hur de normer och värderingar som sedan länge legat till grund för hur vi ser på skillnader mellan könen ständigt moderniseras.

Carin Holmberg, forskare i sociologi, har skrivit om missbrukande kvinnor i syfte att åskådliggöra hur det avvikande framställs i förhållande till det ”normala”.

Sociolog och professor Pia Milton belyser vilka erfarenheter kvinnor har av alkohol och droger och vilka sociala problem som åtföljer droganvändning. Hon lyfter i sin text fram argument från ett flertal forskare vilket ger läsaren många perspektiv.

Missbruksforskare Bengt Svensson har i sin forskning lyft fram hur heroinmissbrukare lever. Samhällets normer och värderingar åskådliggörs på ett levande sätt ur ett missbrukarperspektiv då texterna varvas med ett flertal intervjuer med människor i missbruk.

Karin Trulsson, som är forskare, framhåller hur man som missbrukande kvinna och mor bemöts i samhället och vilka konsekvenser missbruket får för kvinnan. Hon tar även upp de strategier som en missbrukande kvinna kan använda sig av för att klara av att upprätthålla kontakten med sina barn. Hon menar exempelvis att kvinnor inte dricker för att de inte klarar av modersrollen utan att de tvärtom ofta dricker för att klara denna roll.

2.7 Källkritik

Den litteratur vi använt oss av har varit relevant för vårt ämne. Vi har använt oss av material av etablerade forskare. Vi menar också att vi har undersökt det vi avsett att ta reda på i vårt syfte och att vi har besvarat våra frågeställningar. Därför menar vi att vår uppsats har hög validitet. Vi har dock sett att det finns relativt få studier med fokus på missbrukande kvinnor utifrån ett genusperspektiv, vilket gör att det går att ifrågasätta validiteten i diskursen. Det som talar för en hög reliabilitet i uppsatsen är att vi har sett att samma forskningsresultat ständigt återkommer i olika forskares studier. Många forskare hänvisar dock till varandras forskning, vilket kan få till följd att forskningsresultaten likriktas. Detta gör i sin tur att det kan vara svårt för nya infallsvinklar att få fäste i diskursen. En etablerad forskare får lättare gehör för sina resultat än någon som ifrågasätter etablissemanget (jfr Foucault, 1993). Då vi har gjort en litteraturstudie menar vi i princip att vem som helst kan gå tillbaka och undersöka våra källor och få fram samma resultat.

3. TEORETISK REFERENSRAM

Nedan följer en kort presentation av de teoretiska perspektiv som kommer att utgöra en grund för vår analys och tolkning. För att belysa olika aspekter av kvinnors avvikande beteende har vi valt att använda oss av symbolisk interaktionism och olika kontrollteorier. Detta då vi, med utgångspunkt i vårt material, letat efter teorier som inte enbart ser till individen utan även

försöker förklara hur en missbrukande kvinnas identitet och självbild utvecklas i samspel med andra.

”Deviance is not a quality that lies in behaviour itself, but in the interaction between the person who commits an act and those who respond to it.” Ur *Outsider* (1963) av Becker (1997 s 14).

3.1 Olika förklaringsmodeller till missbruk

Det har utvecklats förklaringsmodeller inom flera olika vetenskapliga discipliner för att besvara frågan varför en människa blir storkonsument eller missbrukare. Biomedicinska, psykologiska och psykoanalytiska teoribildningar ställer individens egenskaper i centrum medan sociologiska och socialpsykologiska fokuserar på strukturella och relationsbundna faktorer. Ofta söks emellertid förklaringen till missbruk i en kombination av individuella och strukturella faktorer (Milton, 1994). Samtidigt som de olika forskningsinriktningarna ger tänkbara förklaringar till uppkomsten av ett missbruk kastar de ljus över varför vissa individer avhålls från att utveckla en överkonsumtion av alkohol och/eller droger. Då vi vill undersöka och beskriva de faktorer i kvinnorollen som motverkar avvikande beteende i form av missbruk är det främst den senare aspekten som intresserar oss.

3.2 Symbolisk interaktionism

Interaktionistiska teorier, framförallt den symboliska interaktionismen, menar att det mest elementära i människans tillvaro är behovet att relatera sig till andra människor genom att aktivt tolka budskap, relationer och situationer (Hwang & Nilsson, 1996). Detta innebär bland annat att i synnerhet språket, förmågan att kommunicera med hjälp av symboler, ges en central roll för såväl individens som samhällets utveckling. Språket, oavsett om det uttrycks i verbal kommunikation eller kroppsspråk, är inte bara ett medel för utbyte av ord och tankar utan även en social handling. Enligt det interaktionistiska synsättet blir vi människor först då vi ingår i sociala relationer som medlemmar i en social värld, det vill säga när vi lär oss de innebörder som ligger i roller och relationer, saker och händelser (a.a.).

Symbolisk interaktionism förknippas med George Herbert Mead (1863-1931), amerikansk sociolog, vars resonemang i boken *Mind, self and society* (1932) bygger på att människan utvecklas i social interaktion med dels konkreta andra personer och dels föreställningar om och tolkningar av kulturella förväntningar i samhället (Berg, 2003). Inom interaktionismen

läggs stor vikt vid att blottlägga de underförstådda meningar som människor omger sig med, och avvikelse studeras som ett socialt konstruerat fenomen och inte ett på förhand givet beteendemönster (Giddens, 2003). En individs beteende bestäms av normer och rollförväntningar, som i sin tur bestäms av det omgivande sociala systemet (Berg, 2003). Vidare menar Hwang & Nilsson (1996) att gruppen, via roller, normer och målsättningar, är avgörande för individens självbild och jaguppfattning.

3.2.1 Motargument mot symbolisk interaktionism

Kritiker menar att symbolisk interaktionism, genom att uteslutande fokusera på mikrosociala processer, bortser från vikten av makroskopiska strukturer och historiska faktorer. I synnerhet förbises betydelsen av ekonomiska krafter och institutionaliserad politisk makt, gestaltad i exempelvis klass eller kön (Giddens, 2003). Detta försöker vi motverka i uppsatsen genom att även ta in andra teorier och perspektiv.

3.3 Stämplingsteori

Enligt stämplingsteorin, som utgår från det interaktionistiska perspektivet, är avvikelse inte primärt en egenskap hos en individ eller grupp utan något som uppstår i samspel mellan avvikare och icke-avvikare (Giddens, 2003). Det är därför, enligt Hilde (1996), lika viktigt att studera dem som utför stämplingen som den avvikande handlingen i sig. Makten att stämpla en person som avvikare ligger enligt Howard Becker (1997), stämplingsteorins upphovsman, hos samhället. Invånarna i ett samhälle konstruerar själva de normer som de sedan efterlever och upprätthåller (Eysenck, 2000; Månsson, 2002). De som av någon orsak "sticker ut" blir antingen betraktade som banbrytare eller som avvikare. Detta kan bero på vilken social status personen i fråga har men också inom vilket område hon eller han avviker. Eftersom det historiskt sett varit förbehållet män att dricka alkohol blir en kvinna som använder stimulantia i högre utsträckning stämplad som avvikare av sin omgivning (a.a.).

3.3.1 Avvikande beteende

Det som utmärker en avvikelse är upplevelsen att den sociala ordningen har brutits till följd av en viss handling av en särskild individ (Becker, 1997). Definitionerna av vad som anses vara avvikande växlar från ett samhälle till ett annat, men inom varje samhälle är majoriteten av invånarna överens om vilka regler och normer för avvikande beteende som gäller (Hilde, 1996; Berg, 2003). Även om missbruk allmänt betraktas som ett avvikande beteende kopplas maskulinitet och missbruk, enligt professor Irmgard Vogt (2002), samman med vartannat (jfr

Hensing, 2003a). Sammankopplingen är intressant då mannen är norm och i allmänhet står för positiva kvaliteter.

Den franske sociologen Émile Durkheim (1858-1917) menade att varje samhälle behöver avvikare för att kunna upprätthålla normsystemets klarhet och kraft, varför avvikande kan sägas vara ett "osynligt fix" människor konstruerar (Hilte, 1996). Detta innebär inte att människor som begår brottsliga handlingar kan sägas avsiktligt arbeta för samhället, men följderna av att deras beteende klassas och döms som avvikande är ändå ett tydliggörande av gränserna för vad som uppfattas som normalt och acceptabelt (a.a.). Samhällets stämplingprocess, varav forskning utgör en inte oväsentlig del, påverkar och driver enligt narkotikaforskaren Ted Goldberg (2005) avvikarkarriären. Becker (1997) menar att omgivning bestämmer om en individ ska vara avvikare eller inte. Något som ses som avvikande i vår kultur behöver inte uppfattas likadant i en annan (Berg, 2003).

Stämplingsteorier uppmärksammar den negativa effekt samhällets fördömande har på avvikare, men då de inte tar hänsyn till de händelser som föregått stämplingen är de otillräckliga som enskild förklaring till avvikande beteende (Hilte, 1996).

3.4 Kontrollteori

I motsats till spännings- och kulturteorier, som avser att förklara varför människor bryter mot samhällets normsystem, lagar och regler, söker kontrollteorier förklara varför människor inte bryter mot dessa regler. Kontrollteorier fokuserar på att förklara avvikande beteende med utgångspunkt i vilka faktorer som bidrar till att människor inte avviker.

Hilte (1996) beskriver social kontroll som de processer som verkar i riktning mot social konformitet och därmed motverkar social avvikelser. Formell social kontroll utövas av myndigheter och institutioner vars uppgift är att kontrollera medborgarna genom sanktioner av olika slag. Risken att bli av med arbete eller körkort kan exempelvis verka avskräckande och därmed begränsa människors alkoholkonsumtion. Informell social kontroll utövas av människor i individens närmiljö såsom familj, vänner och grannar. En individs internalisering av de sociala normerna, i samhället och i den sociala grupp hon eller han befinner sig, sker genom bland annat socialisationsprocessen i uppfostran och utbildning. Det är enligt Hilte företrädesvis betydelsen av den informella sociala kontrollen som framhävs i kontrollteorierna (a.a.). Den kultur som utvecklats kring användningen av alkohol verkar enligt Kirsten

Hvidfeldt (1986) bromsade på majoriteten. En sådan kulturell bromskloss kan vara att det inte är kultur att dricka till vardags. Användandet av alkohol begränsas även av den oro många känner inför alkoholens biologiska verkningar på exempelvis hjärnan och andra organ i kroppen. Vidare motverkar de sociala roller människor innehar, till exempel rollen som god kristen eller ansvarsfull förälder, ett skadligt bruk av alkohol (a.a.).

Då vi företrädesvis är intresserade av att få mer kunskap om och förståelse för vad det är i kvinnorollen som gör att kvinnors användning av droger och alkohol begränsas väljer vi att titta närmare på den rollteoretiska förklaringsmodellen. Könnsrollerna fungerar som en stark kontrollfaktor när det gäller kvinnors missbruk.

3.5 Könnsrollsteori

Det finns olika könsteorier vilka bland annat belyser kvinnors specifika förhållande till alkohol och deras, jämfört med mäns, låga alkoholkonsumtion. Kvinnor och män tillskrivs olika roller avhängigt vilka sociala normer som riktas mot dem som representanter för kategorin kvinnor respektive kategorin män (Milton, 1994). Dessa roller, som traditionellt är förknippade med könet, kan dock se olika ut beroende på exempelvis kulturell, social och ekonomisk bakgrund. Något som Anita Torsdotter (1984), läkare vid rådgivningsbyrån för läkemedelsmissbrukare i Stockholm, menar till viss del kan bero på att rolltillhörighet är något vi skapar utifrån de roller vi är uppfostrade att ta över. Ett exempel på detta är att barnet redan i ett tidigt skede lär sig hur rollfördelningen i familjen ska vara och tar över samma mönster (Månsson, 2002).

Teorierna om vad som konstituerar kvinnligt och manligt har varierat över tid och rum och könsteorierna har, i takt med samhället i övrigt, förändrats och utvecklats (Milton, 1994). ”Om man lägger ett förstoringsglas över könsteorierna i samhället, så förstår man ungefär hur det är att vara missbrukare” (Heijbel & Nilsson, 1985 s 8), vilket blir extra tydligt vad det gäller kvinnligt missbruk sett över tid. Bilden av kvinna respektive man kan i grunden ses som en kulturell och social konstruktion (Bergenheim, 1997). Även om formerna och uttryckssätten förändrats har det, enligt idéhistoriker Åsa Bergenheim, alltid funnits könsspecifika och delvis polariserade karaktäristiska mallar som också överlevt in i vår tid. De socialt klassificerade könsteorierna omfattar enligt Milton (1994) såväl normativa drag, manifesterade i bland annat värderingar, ideologier och föreställningar om könen, som beteendemässiga aspekter, i form

av personlighet och attityder. Vidare bestämmer könsrollerna kvinnors och mäns handlingsmönster och formar deras könsidentitet (a.a.).

3.5.1 Sociala arenor och social kontroll

På grund av den rådande arbetsfördelningen i samhället intar kvinnor och män enligt Annika Snare (1986), dr. i kriminologi, åtskilda positioner på samhällets sociala arenor varför det också utövas olika typer av social kontroll gentemot könen. Medan mäns värld i huvudsak är offentlig och kontrolleras offentligt består kvinnors huvudsakligen av den privata sfären, där normavvikelser ofta döljs eller sanktioneras privat. Vissa forskare menar att stora förändringar i normativa förväntningar knutna till kvinnorollen kan komma att innebära en ökning i kvinnors avvikande beteende. Som stöd för detta antagande hänvisar man till att kvinnor idag i det närmaste utkonkurrerat män i cigarettrökning. Den könsbestämda rollfördelningen i samhället, där flickor uppfostras till ett kvinnoideal, betraktas därmed som en inbyggd spärr mot kvinnors avvikande beteende och i förlängningen som ett brottsförebyggande medel. Andra forskare menar att de förändringar i kvinnorollen som kan observeras inte berör några grundläggande aspekter varför de, på gott och ont, inte kommer att reformera kvinnors underordnade ställning i samhället (a.a.). Samhället tjänar på att könsrollerna vidmakthålls till exempel genom att kvinnor utför obetalda omsorgsuppgifter (Hirdman, 2001).

3.5.2 Kritik av könsrollsteorin

Enligt den könsrollsteori vi använt oss av i uppsatsen är kvinnor och män ”olika men lika värda” och istället för att se män som överordnade kvinnor definieras könen som varandras motpoler. En konsekvens av detta synsätt är att maktskillnader och ojämlikhet mellan könen inte erkänns och uppmärksammas, vilket gör att samhällets organisering av makt, politik, ekonomi och arbetsdelning inte kopplas samman med den dominerande könsordningen. Eftersom en roll värderades högre av samhället än den andra är och förblir könsrollerna i själva verket asymmetriska, varför den ”traditionella” könsrollsteorin fortsätter att osynliggöra den manliga dominansen och den kvinnliga underordningen (Bergström, 1998).

3.6 Konvergenshypotes

Det har utvecklats olika konvergenshypoteser som går ut på att kvinnors och mäns livsvillkor närmar sig varandra. Genusrelaterade skillnader i till exempel alkoholvanor skulle därmed minska och slutligen försvinna i samhällen som präglas av jämlikhet, lika resurser och möjligheter mellan könen (Snare, 1986). Denna utjämning har dock inte skett i den

utsträckning man förväntat sig och skillnaderna i dryckesmönster mellan könen är fortsatt stora (Helmersson Bergmark, 2002). En tänkbar förklaring till detta är biologiska skillnader som gör att kvinnor uppnår samma effekt av en mindre mängd alkohol (Dahlgren, 1995; Fredholm, 2006), men det finns även hypoteser som menar att kvinnor är mer utsatta för negativa restriktioner från omgivningen än män (Hilte, 1996). Ingen av dessa förklaringsmodeller räcker dock enligt Karin Helmersson Bergmark (2002), universitetslektor i sociologi, för att förklara de skillnader som finns. I alla större generella studier dricker män mer, har fler alkoholrelaterade problem och är mer sällan helnyktra jämfört med kvinnor (a.a.). Snare (1986) anger till och med att kvinnors största alkoholproblem, historiskt sett, är deras mäns missbruk.

Forskning om kvinnors och mäns alkoholvanor som utgår från konvergenshypoteser lyfter oftast endast fram en förklaringsfaktor, nämligen kvinnors inträde på arbetsmarkanden. Vi ställer oss frågande till om förhållanden mellan könen är jämlika bara för att kvinnor börjat yrkesarbeta. Finns det faktorer i kvinnorollen som skyddar mot överkonsumtion av alkohol eller droger? Utgör de fortsatt stora könsskillnaderna i alkoholkonsumtion belägg för att det inte skett några större förändringar i kvinnorollen? Eller är de förändringar vi kan observera i kvinnors alkoholvanor tvärtom en reaktion på förändringar i könsrollerna? Vi menar att det i detta läge inte går att avvisa konvergenshypotesen och att den skulle bli mer intressant om såväl strukturella som normativa skillnader mellan könen lyftes fram.

4. TIDIGARE FORSKNING

Detta kapitel kommer att innehålla en kort presentation av tidigare studier och forskning inom ämnet. Vi kommer bland annat att belysa hur kvinnor framställs som missbrukare respektive avvikare. Då vårt syfte utgår från ett genusperspektiv kommer vi även att skriva om hur traditionella genusföreställningar gestaltas och vidmakthålls. Kapitlet kommer att inledas med en kort framställning av *Kvinnan som missbrukare*. Avsnittet *Att födas till kvinna* kommer att ta upp hur kvinnan skildrats genom tiderna och hur detta går igen i dagens syn på kvinnan. Vi fortsätter med att skriva om olika attityder som finns i samhället då det gäller kvinnors missbruk under rubriken *Olika attityder till kvinnors drogkonsumtion*. I efterföljande avsnitt, som handlar om *Skillnader i alkoholkänslighet mellan kvinnor och män*, kommer vi att ta upp olika medicinska förklaringsmodeller till missbruk. Avslutningsvis följer en kort framställning av forskningsläget i *Forskning om missbrukande kvinnor*.

4.1 Kvinnan som missbrukare

Sedan mitten av 1900-talet har andelen kvinnor med missbruksproblematik sakta men säkert ökat, vilket också har bidragit till att deras problematik uppmärksammas i större utsträckning (Vogt, 2002). Enligt Vogt tas det, trots detta, fortfarande inte tillräcklig hänsyn till kvinnors missbruksproblematik i dagens missbruksteorier. Det avvikande beteende som kvinnor med missbruk uppvisar betraktas fortfarande i relation till mäns och i förhållande till den rådande maskulina standarden i samhället. Detta blir speciellt tydligt när man ser på missbruk i förhållande till de moraliska uppfattningar som påträffas i samband med kvinnors missbruk och beroende. Kvinnliga missbrukare anses i allmänhet befinna sig längre ner på moralskalan än män (a.a.). I dagens vetenskapsjargong refererar man visserligen inte längre till omoral. Istället fästs större vikt vid kvinnans psykiska instabilitet (Milton, 1979; Helmersson Bergmark, 2002). Enligt Milton beskrivs den missbrukande kvinnan ofta som passiv och det finns de som menar att hon har en vilja att bli utnyttjad. Milton skriver vidare att kvinnan kan lida av identitetsproblem som gör att hon inte känner sig som en ”riktig” kvinna, vilket även Leili Laanemets (2002) observerat. Under 1980-talet användes det dessutom begrepp som ”patologisk könsidentitet” för att förklara kvinnors problemkonsumtion (Raine, 2001). Enligt Vogt anses missbrukande kvinnor dessutom vara sjukare än missbrukande män och deras behandling och rehabilitering anses därmed vara särskilt svår. Vogt skriver att nya forskningsrön gång på gång bekräftar historiska tolkningar av kvinnors missbruk, utan att ta hänsyn till samhällets underliggande fördomar. Som en följd av detta beskrivs missbrukande kvinnor i mer negativa termer inom missbruksteorierna än män (Helmersson Bergmark, 2002).

4.2 Att födas till kvinna

En av de mest grundmurade föreställningarna i det västerländska tänkandet är enligt Bergenheim (1997) att kvinnan är annorlunda än mannen. Underförstått är det mannen som anger tonen och villkoren medan kvinnan, på ett eller annat sätt, måste förhålla sig till den manliga normen. Genusföreställningarna genomsyrar enligt Hirdman (2001) hela samhället och då genusordningen inte ifrågasätts fortsätter kulturen att på alla samhällsnivåer generera könsnormer. Hirdman kopplar genus till samhällets maktstrukturer och menar att genussystemet skapar och återskapar hierarkier mellan könen. Bergenheim beskriver hur förhållandet mellan kvinnligt och manligt har polariserats och levt vidare i olika former genom historiens gång. Ibland har relationen mellan de båda könen uppfattats som hätsk andra gånger beskrivits som kompletterande. Både Bergenheim och Hirdman menar att

kvinnan, oavsett hur samhället uppfattat kvinnligt och manligt, aldrig uppfattats som jämbördig med mannen utan urskilts som underordnad.

Ellen Key, lärarinna och skribent, skrev i sin bok *Missbrukad kvinnokraft* (1896) att kön och genus var ett och detsamma. Hon menade att om man var född till kvinna så fick man helt enkelt rätta sig efter det och inse att det var begränsade förutsättningar som stod till buds. Att mannen var norm var heller inget att diskutera, och skulle man som kvinna ha en chans till karriär så fick man helt enkelt göra det inom den yrkessektor som stod till buds, nämligen inom vård och omsorg (Key, 1981; Borgström, 2004). Detta är tankeväckande eftersom detta än idag är de områden inom vilka de flesta kvinnor har sina arbeten (Hirdman, 2001). Bilden av vad som är kvinnligt lever kvar än idag. Det är inte förenligt med kvinnlighet att vara driftig, och självständighet anses vara en manlig egenskap, vilket enligt Holmberg (2000) får till följd att många kvinnor upplever oberoende som ett hot mot den egna könsidentiteten. Detta är också något som återkommer i det offentliga samtalet om till exempel kvinnliga chefer, vilka påstås agera mer som män än kvinnor. En positiv kvinnlighet innebär därmed att kvinnor förhåller sig på ett sätt till män som samtidigt döljer och upprätthåller samhällets könsmaktordning. Kvinnor får vara intelligenta och framgångsrika, och göra allt som män gör, men endast så länge de framstår som relativt underordnade de män de önskar bekräftelse från. Det är i den interpersonella relationen mellan kvinnor och män som maktbalansen återskapas och bekräftas (a.a.). Enligt Hanne Haavind, norsk socialpsykolog, har det i dagens samhälle skett en förskjutning, från en legitimering av kvinnoförtryck till ett utvecklande av olika tekniker för att dölja att kvinnosynen generellt sett inte förändrats (Bergström, 1998).

4.3 Skillnader i alkoholkänslighet mellan kvinnor och män

Det har skett en genomgripande förändring i samhällets attityder gentemot kvinnors sociala drickande, men fortfarande finns det en dubbeltidighet i det offentliga gentemot kvinnor som dricker eller använder droger (Raine, 2001). Särskilt mödrar, eller kvinnor som ses som potentiella mödrar, utsätts för samhällets ogillande (Trulsson, 1998). Samhälleliga reaktioner på kvinnor som dricker innehåller enligt Elizabeth Ettore (1992), professor i sociologi, ett element av moraliskt fördömande. Exempelvis associeras tung alkohol- eller droganvändning med lösaktighet och prostitution, en koppling som Ettore menar baseras på hörsägen snarare än på fakta. Idag har dock normtänkandet till viss del ersatts av ett intresse för folkhälsa (Helmersson Bergmark, 2002). Människor har i allmänhet blivit mer medvetna om hur mycket alkohol de kan dricka innan det är ”farligt” och olika tabeller visar svart på vitt var

gränsen för riskkonsumtion går. Enligt dessa tabeller ligger genomsnittsmannen nära den övre konsumtionsgränsen för män medan genomsnittskvinnan kan öka sin konsumtion ytterligare innan risknivån för kvinnor uppnås (a.a.).

Ett synsätt som framträtt i litteraturen är det medicinska. I en intervju menar Karl Mann, professor och alkoholforskare, att kvinnor rent fysiskt har en mycket lägre tröskel för alkoholberoende än män. Kroppens inre organ tar mer skada hos en kvinna och kvinnans hjärna krymper snabbare än mannens då hon använder alkohol. Mann förklarar detta med att en kvinnokropp består av mer fett och mindre vatten än en mans kropp. Eftersom alkohol är vattenlösligt får kvinnan därmed en högre alkoholhalt i blodet och det tar längre tid för alkoholen att försvinna från kvinnokroppen (Fredholm, 2006). Dahlgren (1995) nämner också att forskning visat att det finns en större känslighet hos kvinnan för att få skador på inre organ. Det finns även en ökad risk för bröstcancer om kvinnan, även i måttliga doser, nyttjar alkohol. En liten del av alkoholen omsätts enligt Dahlgren redan i kvinnans magsäck, en så kallad "first pass metabolism", vilket leder till att hennes alkoholkoncentration i blodet ökar snabbare än mannens (a.a.). Agneta Österling, missbrukspsykiater, berättar att de flesta läkare så sent som för 20 år sedan inte kände till att det finns skillnader i alkoholkänslighet mellan kvinnor och män (Agerberg, 2004). Detta beror enligt Österling delvis på att man inte letade, då medicinsk forskning traditionellt mest handlat om män, och delvis på att problemet var svårare att se eftersom det fanns betydligt färre kvinnliga alkoholister.

Anne-Liis von Knorring (1995), professor i barn- och ungdomspsykiatri, skriver att forskning på adopterade personer visat att det inte bara är det biologiska utan även det sociala arvet som har betydelse för uppkomsten av alkoholism. Det framkommer att det finns två typer av alkoholism, där Typ 1-alkoholism är den vanligaste och kan drabba både män och kvinnor. Ungefär 75 % av alla alkoholister har Typ 1-alkoholism. De som ligger i riskzonen har både en genetisk känslighet och har vuxit upp under någon form av social utsatthet. Typ 2-alkoholism drabbar däremot män i tidig ålder och är ofta förknippad med kriminalitet. Männens biologiska föräldrar har själva haft svåra missbruk. Typ-2-alkolisterna är ofta utåtagerande, rastlösa, lider av personlighetsstörningar och dras gärna till faror (a.a.).

4.4 Forskning om missbrukande kvinnor

Inom dagens missbruksforskning framställs kvinnors missbruk ofta i medikaliserade och psykologiska termer som inte tar hänsyn till missbrukets sociala, ekonomiska eller kulturella

aspekter (Henderson, 2000). Detta skulle kunna bero på att forskning med inriktning på kvinnliga missbrukare började på allvar först under 1980-talet (SOU, 1994). Man uppmärksammade då att konsumtionen av alkohol ökat bland kvinnor och att både orsakerna och den sociala problematiken skilde sig mellan kvinnor och män. Främst har forskningen uppehållit sig vid rollkonflikter, alkoholskador och dolt missbruk (a.a.). Några av de instanser som bidragit till forskningen är Kvinnoforum, olika alkoholkliniker, CAN och SIFO (tidigare Svenska Institutet för Opionsundersökningar).

Trulsson (2002) menar att forskning om missbrukande kvinnor framhäver hur samhällets idealbilder och krav ställs på sin spets när det gäller missbrukare. Ett exempel på detta är att samhällets entydiga budskap är att missbruk och barn inte hör ihop. Svensson (2005) har i en undersökning av heroinister i Malmö sett att förväntningar på kvinnor är högre, och menar att stigmatiseringen därmed blir starkare gentemot kvinnliga missbrukare. Ofta misstänks kvinnorna vara prostituerade och de behandlas därefter. Kvinnorna förväntas vidare ta större ansvar för hem och barn, trots att de själva lever i ett missbruk. Att vara man däremot upprätthåller högre status även om de skulle vara kriminellt belastade (a.a.). Även Charles Tilly (2000), professor i socialt arbete, betonar i sin bok *Beständig ojämlikhet* att underordning inte kan förstås som en individuell egenskap. Istället menar Tilly att detta är något som uppkommer och befästs genom asymmetriska relationer och då särskilt mellan kategoriska par.

4.4.1 Utsatthet och skamkänslor

Holmberg (2000) menar att missbruksforskningen riskerar att skapa en bild av den kvinnliga missbrukaren som ”den andra”, en kvinna vars livsvillkor är helt annorlunda än vanliga kvinnors. Detta genom att fokusera på kvinnors sexuella utsatthet, oavsett om det gäller prostitution, sexuella övergrepp eller misshandel, och deras beroende av män. Kvinnor lider ofta av skamkänslor på grund av sitt missbruk (Trulsson, 1998; Hensing, 2003a). Om de blivit utsatta för sexuella övergrepp i barndomen kan det uppstå en identitetskris, som kan leda till själdestruktivitet, med ett missbruk som följd (Spak, 2001; Svensson, 2005).

Det är mer tabubelagt och skamligt för kvinnor att ha alkoholproblem, varför de inte sällan försöker dölja sitt beroende (Milton, 1979; Bengtsson & Gavelin, 2004). Hemlighållandet kan leda till att den missbrukande kvinnans skam- och skuldskänslor förstärks (Grufman Kalén, 2002). Reporter Karin Thunberg (1980) skriver att den officiella statistiken över kvinnors missbruk förmodligen bara är toppen på ett isberg. Det finns dock motstridiga uppgifter om

huruvida kvinnligt missbruk är mer dolt än manligt (SOU 1994:28). Milton skriver att kvinnor kan upprätthålla fasaden av ett socialt drickande längre än mannen, vilket försvårar för omgivningen att ingripa. Även sättet att dricka skiljer sig åt. Kvinnor dricker ofta i ensamhet medan män dricker under former förknippade med vissa ritualer, män ”dricker sig till gemenskap på krogen” medan kvinnor ”dricker sig till ensamhet bakom stängda dörrar” (Milton, 1979 s 25).

4.4.2 Kuvade eller handlingskraftiga?

Missbrukande kvinnor lever, liksom övriga kvinnor i samhället, enligt Ettorre (1992), under andra villkor än män. En följd av detta är att sociala reaktioner på kvinnor som dricker innehåller ett element av moraliskt fördömande (a.a.). Tidigare skildrades kvinnor som missbrukar bland annat som svaga, omogna, opålitliga, promiskuösa och onaturliga (Taylor, 1993). Forskning av professor Avril Taylor påvisar dock att den forskning som tidigare gjorts om missbrukande kvinnor inte stämmer. I Taylors forskning framkommer att kvinnor kan vara nyfikna och tycka att det är spännande att använda droger. De är inte heller passiva utan tar för sig. Droganvändandet hos kvinnan är enligt Taylor förknippat med en dubbel roll, de är både handlingskraftiga och handlingskuvade.

5. ANALYS OCH TOLKNING

Vi kommer att presentera vår empiri och analysera materialet utifrån fyra olika teman; *Idealkvinnan*, *Den sexuella kvinnan*, *Den frigjorda kvinnan* och *Kvinnan som offer*. Dessa temabilder har framträtt då vi sammanställt vårt material och utifrån den text vi läst har vi därefter kategoriserat materialet under ovanstående teman. Eftersom uppsatsen bygger på ett genusperspektiv kommer kvinnorollen automatiskt i fokus i temabilderna. Vi har försökt titta på kvinnan i ett helhetsperspektiv och har då upptäckt hur olika diskurser sammanfaller med samhällets genuskontrakt. När vi har arbetat med att analysera materialet har vi också sett hur våra teman går in i och påverkar varandra, varför det är svårt att dra tydliga gränser mellan de olika temabilderna. Bilden av idealkvinnan finns hela tiden med i bakgrunden, hon är som en skugga där man inte tydligt kan se innehållet utan bara konturerna. När blicken vänds från skuggbilderna och riktas mot den verkliga kvinnan, och specifikt mot den missbrukande kvinnan, först då kan man se hur kvinnan ser ut. För att emfasera genusperspektivet har vi valt att inleda med ett avsnitt om *Den lilla mannen* innehållande en kort förklaring till hur kvinnan betraktats, i jämförelse med mannen, genom tiderna. Avslutningsvis i varje tema kommer vi

att ha med en tolkning av analysen. För att tydliggöra detta kommer rubriken till tolkningen att vara formulerad som en fråga.

5.1 Den ”lilla mannen”

Vad är egentligen en kvinna? Hirdman (2001) tar upp olika diskurser som förklarar hur vetenskapsmän genom tiderna förklarat vad en kvinna är – en liten, outvecklad man. Galénus, läkare på 500-talet, menade att kvinnans kropp var likadan som mannens men felvänd, han sa: ”vänd ut kvinnans könsdelar, vänd in mannens och ni kommer att finna dem båda alldeles lika” (s 30). Även i modern tid menade Sigmund Freud (1856-1939), psykoanalysens fader, att kvinnan led av en penisavundsjuka. Kvinnan ville ha penis och vara man, men var ofullkomlig (a.a.).

Kvinnan har oupphörligen jämförts med mannen. Hirdman (2001) skriver att mannen alltid varit störst, hårigast, haft störst inre organ, längst tarmar, flest blodkroppar och ansetts stå för ett bättre intellekt. Kvinnan ansågs länge inte vara färdigutvecklad utan förklarades som ett måndagsexemplar, en ofullgånge och ”obakad” man. Är det så att kvinnan är en motpol till mannen? Redan på 400-talet före Kristus ansåg pytagorerna (en filosofisk skola) att kvinnor var mäns motsatser. Mannen stod för liv, ljus och renhet medan kvinnan stod för död, mörker och orenhet (Hirdman, 2001). Sociologen Margareta Järvinen framkastade att den vetenskapliga synen på en kvinna i ett missbruk är att ”det mänskliga är manligt om ej annat anges” (Trulsson, 1998 s 42). Detta förhållande är något vi valt att ha i fokus då vi framställt våra temabilder.

5.2 Idealkvinnan

Att kvinnor ska vara kvinnor och män ska vara män är det ideala vilket framhålls i dagens populärdebatt av såväl forskare som media, menar Bergenheim (1997). Hon menar liksom Ettorre (1992) att kvinnan lever i en underordnad ställning gentemot mannen, både inom hemmet men även i det offentliga livet. Psykolog Eva Magnusson (2002) skriver att steget mellan vad som uppfattas som vanligt eller naturligt till vad som ses som ”rätt” inte är långt, varför ”normala” utvecklingsmönster inte sällan får en moralisk innebörd. Något som även Hilte (1996) uppmärksammar då det gäller samhällets reaktioner på avvikande beteende. Holmberg (2000) konstaterar att kön, klass och lön är intimt sammanflätade. Detta beroende på att kvinnor fortfarande har huvudansvar för hemarbete samtidigt som mäns yrkesarbete vanligtvis lönar sig bättre än kvinnors. Gamla, traditionella könsroller vidmakthålls därmed

även i dagens samhälle, men genom att de ständigt moderniseras framstår de som nya trots att de i grunden är oförändrade (a.a.).

Kvinnor förväntas vara underordnade män och ta ansvar för hem och barn, men för en kvinna som lever i ett heroinmissbruk och vars enda inkomst är prostitution kan detta vara ett ouppnåeligt ideal (Svensson, 2005). Svensson beskriver hur könsrollerna för dem som lever i ett missbruk polariseras och förstärks. När det gäller kvinnor i allmänhet finns en viss tolerans gentemot avvikelser från könsnormen, men i missbrukskulturen blir könsbarriärerna oöverstigliga. De förväntas där att underordna sig männen och bli mer kvinnliga (a.a.). Vidare har det uppmärksammats att män är mindre stödjande gentemot kvinnliga partners som har missbruksproblem än om situationen är den omvända (Raine, 2001).

5.2.1 Asexuella vänskapsrelationer

Något som tas upp i litteraturen är hur förhållandet missbrukande kvinnor emellan, och även hur relationen mellan könen, blir framträdande i missbrukssammanhang. Många forskare lyfter exempelvis fram bristen på lojalitet och vänskap mellan kvinnliga missbrukare som ett problem och menar att detta är något som de saknar och längtar efter (Holmberg, 2000). Det faktum att kvinnor saknar kontaktnät med andra kvinnor har betydelse för om och hur de använder droger (Raine, 2001). Könsrollsteorin framhåller enligt Holmberg att kvinnors förhållande till män är sexuellt laddade. Hon menar att synen på relationen mellan könen fått till följd att kvinnors vänskapsrelation till varandra blivit ett kvinnoideal. Holmberg påpekar dock att avsaknaden av väninnor inte gäller enbart för kvinnliga missbrukare och hon konstaterar att även ”vanliga” kvinnor prioriterar relationen till mannen före vänskapsrelationer. Hon menar att det är en myt att kvinnor talar om allt med sina väninnor. På samma sätt som kvinnor i missbruksvärlden byter drog när de byter partner byter många vanliga kvinnor umgängeskrets (a.a.). En del kvinnor föredrar dock att ha en vänskapsrelation med det egna könet framför relationen till en man. Detta menar Lilly, en missbrukande kvinna, i en intervju i Svenssons (2005) bok *Heroinmissbruk*. Hon berättar att det är lättare att lita på kvinnor än på män. Det finns enligt Lilly prostituerade kvinnor som delar allt och hjälper varandra i en situation som en man istället skulle dra fördel av (a.a.).

5.2.2 Kvinnan som potentiell moder

Kvinnors agerande ses alltid i förhållande till samhällsproducerade bilder av den ideala kvinnan (Hirdman, 2001). Både Sven-Axel Månsson (2002), professor i socialt arbete, och

Trulsson (1998) skriver om hur flickor redan i tidigt skede lär sig hur den ideala rollfördelningen i hem och familj ska vara. En kvinna fostras till att bli den ”goda modern” och Trulsson (2003) menar att en kvinna som inte lever upp till detta kvinnoideal, på grund av exempelvis missbruksproblematik, stämplas som avvikare. För missbrukande kvinnor utgör därför socialtjänsten ett potentiellt hot mot deras kvinnoidentitet då kvinnorollen kopplas samman med moderskap, menar Kristiansen (2000) och Trulsson (2002). Socialtjänstens hot om att få barnen omhändertagna kan också vara en förklaring till varför kvinnor är mindre kända av olika myndigheter, menar Annika Grufman Kalén (2002), socionom och verksamhetschef för Stiftelsen Kvinnoforum. Män med missbruk ser enligt forskare Arne Kristiansen, fil. dr. i socialt arbete, snarare socialtjänsten som en möjlighet de kan dra nytta av. För män är det istället polisen och fängelserna som representerar hot (Kristiansen, 2000).

5.2.3 Stämmer bilden av idealkvinnan?

När man föds till kvinna uppfostras man till de kvinnoideal som samhällsnormen medger, men ofta är avvikelsen mellan den ideala världen och vardagsverkligheten stor. Moderskapet hänger till exempel samman med bilden av den optimala kvinnan som reproducerar samhället och dess normer (Ettorre, 1992; Hirdman, 2001; Raine, 2001). Trots att kvinnan i ett missbruk befinner sig längre bort från denna bild försöker hon ändå uppnå idealet. Detta menar vi får till följd att genomslagskraften i samhällets normsystem förstärks, vilket även Hilde (1996) lyfter fram. Eftersom samhället tjänar på att könsrollerna vidmakthålls är det svårare för kvinnan att frigöra sig från de förväntningar som kopplas till hennes ideal (Hirdman, 2001). Holmberg (2000) menar att det därmed finns en risk att olika uttryck för maktrelationen mellan könen omvandlas till individuella problem. Något som vi menar blir särskilt tydligt när kvinnliga missbrukare görs till avvikande kvinnor med extrema erfarenheter. Att den missbrukande kvinnan är helt annorlunda än andra kvinnor verkar vara en rådande sanning inom missbruksdiskursen (a.a.). Vi har dock sett att det finns exempel som talar om motsatsen, att även ”vanliga” kvinnor kan ha liknande erfarenheter (jfr Widerberg, 2003). Detta till trots är det inte vanligt att det dras paralleller mellan kvinnor i allmänhet och missbrukande kvinnor.

I vår analys kan vi se hur olika sociala arenor påverkar den sociala kontroll av kvinnor och män, som Snare (1986) omtalar. Könsdiskursen lämnar därmed inte något större utrymme för oliktänkande utan de traditionella rollerna återskapas ständigt även om de moderniseras (Fahlgren, 1998). När man talar om stämpling av kvinnor är det flera faktorer som samverkar,

en sådan faktor kan enligt Månsson (2002) vara kvinnans underordnade ställning i samhället. Vi menar, liksom Snare, att den ideala kvinnorollen därför kan fungera som en inbyggd spärr mot kvinnors avvikande beteende.

Katja Gillander Gådin, beteendevetare, säger i en intervju i artikeln *Underordning gör ont* (Nilsson, 2005) att interaktionen mellan olika sociala villkor inverkar på hur vi ser på könskillnaderna. Hon menar att detta synsätt grundas redan i tonåren genom exempelvis hur flickor lär sig att tänka och uppträda (a.a.). Den kultur som finns runt kvinnors drogkonsumtion pådyvlar kvinnorna krav som kan leda till skamkänslor då kraven inte uppnås (jfr Hensing, 2003a). Liksom Milton (1979) har vi sett att missbruk är ett tabubelagt område för kvinnor. Vi tror, i enlighet med Trulsson (1998), att rädslan att få sina barn omhändertagna kan få till följd att många kvinnor inte vågar söka hjälp för sitt missbruk. Kan detta bero på den skam som finns förknippad med kvinnors normbrott? Detta menar Grufman Kalén (2002) som beskriver hur kvinnans skam- och skuldkänslor ytterligare förstärks genom att missbruket döljs. Vi menar i likhet med detta att en kvinna som internaliserar bilden av sig själv som avvikande kan fastna i en avvikelnesspiral, vilket även Goldberg (2005) skildrar i boken *Samhället i narkotikan*. Därmed tror vi att den missbrukande kvinnan kan bli en person hon inte vill vara, men att hon inte ser något alternativ då det är svårt att bryta spiralen. Kvinnan bryter visserligen mot samhällsidealen, men upprätthåller ändå sin egen identitet genom avvikelsen.

När människor befinner sig i missbrukarkretsar utvecklar de ofta olika strategier för att klara av sina liv, vilket kan leda till en ökad polarisering i könsrollerna (Sandström, 1997). Vikten av förebilder är därför av stor betydelse menar vi, liksom Gunbritt Sandström, forskare i socialt arbete. Sandström framhåller även betydelsen av modeller att ifrågasätta rollerna. Flickor som inte passar in i dagens norm kan enligt Gillander Gådin (Nilsson, 2005) drabbas av trakasserier, vilket medför att risken ökar för att de ska bli stämplade och känna sig nedvärderade som kvinnor. Beroende på vilken social status en person har blir hon eller han betraktad som antingen banbrytare eller avvikare (Eysenck, 2000; Månsson, 2002). Precis som Holmberg (2000) kan vi se att kvinnor som bryter mot könsnormen betraktas som avvikare. Förklaringen till detta menar vi blir tydlig då kvinnor i allmänhet är underordnade män. Detta tycker vi oss också kunna se eftersom den missbrukande kvinnan tvingas inse att hon inte når upp till det normbundna kvinnoidealet.

5.3 Den sexuella kvinnan

Är den berusade kvinnan en hora? Redan på 1800-talet slog vetenskapen, med samma säkerhet som teologerna tidigare utmålat kvinnan som alltigenom liderlig, fast att den normala kvinnan är fri från köttsliga drifter (Bergenheim, 1997). Genom tiderna har kvinnan också uppfattats som moralens väktare, skriver Lalander (1998) i *Anden i flaskan*. Upprätthållande av moralen är en del i kvinnorollen, menar Sandström (1997), forskare i socialt arbete. Mannen blir genom detta ansvarsbefriad medan en kvinna, bara på grund av sitt biologiska kön, förväntas efterleva samhällets värderingar. Samhället vaktar därmed mer uppmärksamhet på kvinnors beteende (a.a.). Därför är också toleransen gentemot kvinnors avvikande i allmänhet lägre, menar Milton (1979). För att åskådliggöra detta använder hon sig av en liknelse där kvinnan jämförs med en ängel:

”När änglar faller sker det oroväckande djupt. Vi vill hellre behålla dem där vi vet var vi har dem. Detta innebär att deras uppgift är att skapa och upprätthålla möjligheterna för oss andra att fungera och trivas.” Ur Milton (1979 s 46).

Samhället accepterar visserligen att en kvinna dricker kontrollerade mängder alkohol, men om hon blir berusad har kvinnan förbrukat rätten att bli behandlad som anständig (Milton, 1979; Raine, 2001). Holmberg (2000) menar att det faktum att kvinnliga missbrukare ofta stämplas som horor pekar på samhällets föreställningar om könsens respektive maktresurser. En kvinna kan byta sitt kön mot någon materiell tillgång, och omvänt kan män använda materiella tillgångar för att erhålla exempelvis sexuella eller andra tjänster från kvinnor (a.a.). Hirdman (2001) skriver om hur genuskontraktet förklarar hur kvinnors generella underordning i samhället bestämmer deras position. Hon menar liksom Holmberg att det finns klara gränser för hur kvinnor kan uttrycka sexualitet. Kvinnor som rör sig för nära dessa outtalade barriärer omdefinieras till horor, vilket ytterligare förstärks i missbrukssammanhang. I en intervju i Svenssons bok *Heroinmissbruk* (2005) berättar en ung manlig heroinist om hur föraktad en kvinna som prostituerar sig är även i missbruksvärlden. ”Jag tänker fan inte på dom som brudar. Jävla fittor och horor är dom rätt av. Så tänker man. Dom blir behandlade därefter också.” (s 120). Mannen ser ner på kvinnan trots att det kan vara han som tvingar henne till prostitution för att få ihop pengar till droger (a.a.).

Könshandel utgör, enligt Holmberg (2000), en given del av samspelet mellan könen, och oavsett om en kvinna missbrukar droger eller inte är hennes levnadsstandard beroende av om

hon har en relation till en man. Något som Holmberg menar blir särskilt giltigt då det i allmänhet är kvinnor som tar ut merparten av föräldraledigheten och arbetar deltid under en period när barnen är små. Det finns enligt Holmberg flera studier som visar på likheter i erfarenheter mellan den så kallade horan och den ”vanliga” kvinnan. Sexuella övergrepp är en del också i många ickemissbrukande kvinnors liv men dessa erfarenheter definieras inte som sådana, även om de kan upplevas kränkande av kvinnorna, utan de uttrycks i andra termer (Widerberg, 2003).

Bilden av missbrukande kvinnor som horor är enligt Svensson (2005) inte liktydigt med att alla kvinnor som har ett missbruk är promiskuösa eller att de är hjälplösa offer utan möjlighet att påverka sin tillvaro. Istället har åtskilliga kvinnor själva medvetet valt att prostituera sig eftersom inkomstmetoden inte är straffbar. Även om dessa kvinnor inte tycker om att sälja sin kropp tycker de inte heller om att stjäla, då de anser att risken att hamna i fängelse är för stor (a.a.). Även om man inte kan bortse från att vissa grupper av kvinnor, däribland kvinnor som missbrukar, är mer utsatta än andra, menar Holmberg (2000) att ”kvinnors utsatthet en del av vardagsverkligheten i dagens samhälle” (s 20).

5.3.1 Berusning och rättsväsendet

I boken *Flickan och skulden* berättar Katarina Wennstam (2004), kriminalreporter, om ett antal uppmärksammade våldtäkter. Hon konstaterar i sin undersökning att brottets omfattning många gånger bedöms utifrån kvinnans karaktär, hur hon är klädd, uppför sig och om hon är nykter eller inte. Hensing (2003b) skriver, i enlighet med Wennstam, att manlig berusning ofta ses som en förmildrande omständighet för män som begått våldsbrott medan berusning hos kvinnliga brottsoffer tvärtom innebär att de skuldbeläggs. Både Hensing och Wennstam konstaterar alltså att kvinnor och män inte är lika inför lagen. Den underliggande attityden i samhället är enligt Wennstam att kvinnor som inte lever upp till madonnaidealet får skylla sig själva om de blir våldtagna.

5.3.2 Madonna eller hora?

När bilden av madonnan kontra horan framträtt i uppsatsarbetet har vi funderat på hur det kommer sig att berusade kvinnor uppfattas som sexuellt provokativa. Vi har i vår analys sett hur kvinnor och kvinnlighet genom tiderna ansetts stå för skötsamhet och ansvarstagande (jfr Hirdman, 2001). Lalander (1998) skriver att samhällsnormen endast tillåtit mannen att dricka sig berusad. Detta tycker vi visar på hur maktrelationerna mellan könen upprätthålls genom

samhällets genusordning, vilken enligt Hirdman (2001) begränsar kvinnors möjligheter även på det sexuella planet. Ett tydligt exempel på detta menar vi är samhällets fördomar då det gäller prostitution. I den litteratur vi läst har vi sett att missbrukande kvinnor ofta associeras med prostitution (jfr Ettorre, 1992). Detta är dock en snedvriden bild menar vi, liksom Svensson (2005), och den kan få till följd att missbrukande kvinnor skuldbeläggs än mer. Bara för att en kvinna missbrukar innebär det inte att hon är en hora (a.a.).

Samhällets syn på den missbrukande kvinnan som den ”dåliga” kvinnan menar vi är i enlighet med kontrollteorin. Hilde (1996) och Sandström (1997) med flera lyfter fram att samhällets tolerans gentemot kvinnans avvikande i allmänhet är lägre. Därmed kan kvinnor ha ”tystade” erfarenheter som på grund av genuskontraktet inte uppmärksammas (jfr Fahlgren, 1998). I vår analys har vi urskiljt att det finns en stark könsrollsdiskurs som kontrollerar vad som får sägas och vem som får tala. Diskursiva utestängningsprocedurer är något vi, liksom Foucault (1993), har reflekterat över och vi menar att dessa blir särskilt tydliga i missbrukande kvinnors situation. Trulsson (2003) beskriver diskursen om den respektabla kvinnan som den ”goda modern” och den missbrukande kvinnan som den ”dåliga”. Vi menar att dessa motsatsbilder är två sidor av samma mynt, där kvinnan antingen betraktas som madonna eller hora. Vår tolkning är att samhällets normer därmed innebär att det inte lämnas något utrymme för en mer nyanserad bild av missbrukande kvinnor.

En viss uppluckring av de traditionella idealen kan visserligen urskiljas, men fortfarande framställs den avvikande kvinnan som oren, farlig och sexuell (jfr Skeggs, 2000). Som Hirdman (2001) tar upp så bekräftar samhället ständigt bilden av idealkvinnan genom att sätta henne på en piedestal. Detta gör att det är oförenligt för en kvinna att använda droger eller bete sig sexuellt provokativt, vilket även Wennstam (2004) betonar. En kvinna som är berusad och har sex, även om det är ofrivilligt, anses därför vara en ”slampa” och hon bedöms inte heller vara lämpligt äktenskapsmaterial (Holmberg, 2000). För kvinnor är drickandet associerat med en minskad individuell och social kontroll av sexualiteten och detta läggs dem till last och minskar därmed mannens skuld (Hensing, 2003b). Vi tror också precis som Svensson (2005) att grunden för detta beror på den dubbla stigmatiseringen, vilket även Wennstam bekräftar genom olika intervjuer. Vi menar liksom Bergenheim (1997) att mycket tyder på att myten om madonnan och horan fortfarande lever kvar. En kvinna som bryter mot de sexuella normerna faller desto djupare och hennes skam drabbar hela kvinnosläktet (jfr Hirdman, 2001). Som framkommer av Svensson (2005) kan dock prostitution vara ett aktivt

val av försörjningsmedel då kvinnan hellre säljer sin kropp än att riskera att hamna i fängelse. Detta menar vi motsäger tidigare forskning som för fram att den missbrukande kvinnan är passiv, då Svensson visar att hennes agerande istället kan vara handlingskraftigt.

5.4 Den frigjorda kvinnan

Kvinnans frigörelse hänger samman med hennes möjligheter att göra karriär och nå framgång (Hirdman, 2001). Det finns faktorer i den traditionella kvinnorollen som begränsar kvinnans frigörelseprocess (Key, 1981). Key, som verkade på 1800-talet, menade att kvinnor aldrig skulle nå framgångar inom männens område. Hon trodde nämligen att en frigjord kvinna skulle komma att förlora sin kvinnlighet och förmåga till fortplantning. Key menade att en ”äkta” kvinna kännetecknades av att hon kunde älska en man och bli mor till hans barn (Key, 1981; Borgström, 2004). Forskare Berit Andersson (1991) lyfter fram att dagens ungdomar är mer jämställda, men att relationerna mellan könen fortfarande förklaras bäst i termer av under- och överordning. Enligt Holmberg (2000) avspeglar sig kvinnors frigörelseprocess även i olika missbrukssammanhang. Holmberg skriver att då kvinnor gör karriär inom missbruket, och därmed ger sig in på mäns revir, får de effekter för hur de tolkas som kvinnor. En förändring av maktrelationerna mellan könen sker inte i en handvändning, menar Holmberg. Raine (2001) menar att kvinnor i egenskap av kvinnor upplever kulturell, social och ekonomisk ojämlikhet. Denna genusordning påverkar även kvinnors missbrukskultur (a.a.).

Samhällets förväntningar på hur könsrollerna ska vara bestämmer vad som är ett socialt accepterat beteende och styr därmed kvinnors förutsättningar (Giddens, 2003; Berg, 2003). På grund av kvinnors frigörelseprocess kan det uppstå ett tvivel på var gränsdragningarna mellan könen ska vara. Detta menar Milton (1979) skapar konflikter och psykisk press. Detta kunde man exempelvis se i Amerika under 1960-talet, då kvinnornas frigörelse växte. Psykiska sjukdomar och missbruk av både mediciner och alkohol ökade då drastiskt (Bauer i Milton, 1979). Milton menar dock att missbruk inte är en nödvändig följd av kvinnors frigörelse. Hon understryker att frigörelse i sig inte är något destruktivt.

5.4.1 Missbrukande kvinnors karriärvägar

Missbrukande kvinnors frigörelse kan ta olika uttryck beroende på vad kvinnan vill åstadkomma med sin frigörelse. Det framkommer i intervjuer Svensson (2005) gjort med missbrukande kvinnor att de visar en stor vilja till oberoende. Så här säger en kvinna som får ihop sina pengar genom brott: ”Jag kan göra samma som en kille kan åstadkomma för att få

ihop pengarna, kanske t o m ännu mer” (s 145). Många kvinnor betalar både sin egen och sin partners narkotika genom att prostituera sig, men det finns även de som väljer andra karriärvägar, eftersom de tycker att det är för förnedrande att sälja sig själv. Missbrukande kvinnor kan till exempel få tag i pengar genom att stjäla, ägna sig åt bedrägeri eller handla med narkotika (a.a.). Trots denna yrkesmässiga frigörelse menar Andersson (1991) att missbrukande kvinnors ansvar för vardagsverkligheten kvarstår. Motsvarande rörelse i riktning mot att ta ökat ansvar för hem och familj tycks saknas från de missbrukande männens sida (Holmberg, 2000).

Alla kvinnors frigörelse, så även den missbrukande kvinnans, begränsas av den rådande arbetsfördelningen i samhället (Hirdman, 2001). Denna ordning kontrolleras och vidmakthålls genom olika sanktioner (Snare, 1986). En samhällelig sanktion kan vara de negativa reaktioner omgivningen har på kvinnor som berusar sig, menar Hilde (1996). Därmed blir den informella sociala kontrollen mer betydelsefull än den formella då det gäller kvinnors avvikande beteende (a.a.). Den informella sociala kontrollen, som utgörs av samhällets underliggande värderingar, är även någonting som Hirdman menar kan fungera begränsande för kvinnors frigörelse.

Svensson (1996) lyfter fram att bristen på kvinnliga missbrukare kan vara en fördel för kvinnorna. Detta eftersom kvinnan kan lämna en man som inte behandlar henne bra då det finns fler män som hon kan välja bland. Att ett kvinnounderskott i missbrukskretsar skulle vara till kvinnornas fördel förkastar dock Holmberg (2000). Hon anser, i motsats till Svensson, att detta i stället leder till att kvinnor inte värderas och värdesätts utan får en ännu svagare ställning gentemot män, vilket märks då de ofta blir misshandlade och förtryckta på olika sätt. En missbrukande kvinna säger: ”Varför ska du ha mer än mig? Jag har fan dragit ihop minst lika mycket pengar, om inte mer alltså!” /.../ ”Ja, då sa han: ‘Ja om du inte håller flabben så slår jag dig, jag kan ta alla grejorna och sticka härifrån. Du har ändå inte en chans mot mig!’.” (Svensson, 2005 s 145).

5.4.2 Drogen som frigörare

Visserligen har kvinnor numera utökat sina domäner till områden som tidigare varit förbehållna män (Holmberg, 2000). Det finns dock fortfarande stora skillnader i mäns och kvinnors berusningskultur (Helmersson Bergmark, 2002). Enligt docent Jan Blomqvist (2002) skiljer sig kvinnors erfarenheter av alkohol och narkotika från mäns. Män menar att det är

missbruket som orsakar deras sociala problem medan kvinnor istället hävdar tvärtom (Kristiansen, 2000; Raine, 2001). Somliga kvinnor använder droger i syftet att bli ”mer kvinnliga, våga vara sensuella, förföriska och kunna ta kontakt med män” (Laanemets, 2001 s 75). Sjuksköterska Annika Jakobsson (2003) anger även depression, sexuella övergrepp eller misshandel och skilsmässor som vanliga förklaringar till varför kvinnor ökat sin alkoholkonsumtion. Andra använder stimulantia som ett medel i olika frigörelseprocesser, för att slippa leva upp till kraven som hör ihop med kvinnorollen och för att hantera stressfyllda situationer, skriver Laanemets (2002). I sin avhandling *Skapande av femininitet* skriver hon att samma rusmedel som från början givit kvinnorna kraft sedermera användes till att stå ut med missbrukarlivet. Istället för att använda alkohol kan kvinnan enligt Hilde (1996) välja andra preparat, som lugnande medel, för att slippa skuld- och skamkänslor. Detta anses mer accepterat för kvinnor, menar Hilde. På samma sätt anses depressioner inte innebära samma sociala stigmatisering som missbruk, utan betraktas som en mer naturlig följd av stresshantering hos kvinnor (Raine, 2001).

5.4.3 Leder kvinnors frigörelseprocess till ökat missbruk?

Nycander i Milton (1979) hävdar att en av anledningarna till att alltför många kvinnor dricker alkohol skulle vara just kvinnans frigörelse från mannen och hennes intåg på arbetsmarknaden. Detta menar Snare (1986) kan tolkas som ett tecken på konvergens mellan könen. Milton (1979) och Trulsson (1998) menar däremot att missbruk är en destruktiv handling, och att missbruk i sig är en flykt från problem, och inte ett tecken på att könen närmar sig varandra. Vilket vi också uppfattar stämmer eftersom kvinnligt missbruk är avhängigt av flera faktorer. Vi har sett att det finns motstridiga uppgifter huruvida det för kvinnan skulle vara en fördel att befinna sig i minoritetsställning i missbrukskulturen. Vi menar dock liksom Ettore (1992) att missbruk tenderar få till följd att kvinnor än mer närmar sig ”periferin i den sociala maktbalansen” (s 141). Detta är enligt Fahlgren (1998) även en anledning till att det inte forskats om kvinnors missbruk i samma utsträckning som om mäns. Foucault (1993) menar att den etablerade diskursen inte lämnar något större utrymme för olik-tänkande då dess gränser redan är förutbestämda. Trots att genusordningen är dold menar vi, liksom Hirdman (2001), att den ändå tydliggörs i samhällets syn på missbrukande kvinnor.

De socialisationsprocesser som finns, exempelvis dem mellan kvinnor och män, innebär enligt Hilde (1996) att människor har olika utgångspunkter. Foucault (1993) menar att sociala problem uppstår i en specifik kontext och av speciella skäl. Vi har liksom Holmberg (2000)

lagt märke till hur kvinnor ofta associeras med lösaktighet och prostitution medan manliga missbrukare däremot omtalas enbart som yrkesmän i form av tjuvar, bedragare och knarklangare. Skälen till att kvinnor förknippas med upprätthållandet av moralen är enligt Hirdman (2001) djupt rotade i vårt samhälle och Andersson (1991) menar att detta även gäller för missbrukande kvinnor. Ett flertal forskare har på olika sätt påvisat hur den sociala kontrollen av kvinnors uppträdande motverkar avvikelser (jfr Hilte, 1996). Detta tror vi kan vara en förklaring till varför kvinnor i ett missbruk, men även kvinnor i allmänhet, begränsas inom ett flertal områden, vilket även Hirdman tar upp.

Holmberg (2000) menar att dagens jämställdhetsideal är svårt att förena med kvinnorollen då kvinnan, för att betraktas som kvinnlig av omgivningen, förväntas återskapa genusordningen genom att frivilligt underordna sig. Hon kallar denna inneboende konflikt för ett internaliserat förtryck som får till följd att mäns överordning inte hotas av krav på jämställdhet. Vi upplever därför att en förändring av maktrelationerna mellan könen egentligen inte har skett. Både Fahlgren (1998) och Hirdman (2001) menar att dessa bara uttrycks annorlunda för att passa in i vårt samhälle, ett förhållande vi berört redan i tolkningen av *Idealkvinnan*. Utökade försörjningsmöjligheter kan visserligen ses som ett led i en frigörelseprocess. Trots allt kan missbrukande kvinnor uppfatta sig som mer likvärdiga män, menar Svensson (2005). Inträdet på männens revir kan enligt Svensson vara en bidragande orsak till detta. Vi undrar dock om kvinnans inträde på männens revir istället för att bidra till hennes frigörelse kan få till följd att den minskar. Hensing (2003a) lyfter fram att det finns många dubbla budskap kring kvinnors självständighet och relationen mellan könen, vilka vi liksom Hirdman (2001) menar påverkar även kvinnans yrkesmässiga frigörelse. Hirdman menar att det finns mekanismer i samhället som motverkar kvinnans frigörelseprocess. Detta då kvinnans frigörelse kan komma att kosta samhället alltför mycket eftersom det än idag är kvinnan som står för den största delen av omsorgsuppgifterna.

5.5 Kvinnan som offer

Den av oss tematiserade bilden av kvinnan som offer framträder genomgående i litteraturen. Att kvinnor är en mycket utsatt grupp bland missbrukarna råder det inget tvivel om, menar Mona Eliasson (1995), kvinnoforskare vid Uppsala universitet. Eliasson anser att kvinnorna inte bara är beroende av droger utan många gånger även av män, som beskyddare eller för att få tillgång till drogerna. För många missbrukande kvinnor utgör enligt Laanemets (2002) ett parförhållande till en man bevis på att de är en ”riktig” kvinna.

I forskningslitteraturen framställs den missbrukande kvinnans utsatta situation där hennes underordnade ställning får en stark framtoning (jfr Ettorre, 1992). Milton (1979) påvisar att det finns en forskningsbild av den missbrukande kvinnan som passiv och underordnad. Kvinnan skildras ibland till och med ha en vilja att bli utnyttjad (a.a.). Missbrukande kvinnor framställs ofta ha en generellt sämre psykisk hälsa (Helmersson Bergmark, 2002). Kvinnor har i större utsträckning än män börjat använda droger som ett sätt att hantera känslor av utanförskap, ångest och depression. De anses också allmänt vara mer destruktiva och gränslösa i sitt missbruk än män (Bergström, 1998; Blomqvist, 2002; Mattsson, 2005). Flera studier visar även att kvinnor med missbruk varit utsatta för sexuella övergrepp, misshandel eller andra kränkningar under både sin uppväxt och sitt vuxna liv (Raine, 2001; Bengtsson & Gavelin, 2004). Inom missbrukskulturen finns en offermentalitet som enligt Milton (1979) beror på att kvinnor får betala ett högt pris för sitt normbrott. En missbrukande kvinna berättar i en intervju att ”man blir så genomförd, förnedrad och upplöst i personligheten” (s 99). Mot offerbilden ställer dock Svensson (2005) argument för att missbrukande kvinnor inte ser sig själva som offer vilket även Taylor (1993) uppmärksammat.

En konsekvens av den utsatta livsstil som associeras med tungt missbruk är att många kvinnor avskiljs från sitt stödjande nätverk (Raine, 2001). Den missbrukande kvinnan blir ofta isolerad i sitt utanförskap (Hilte, 1996). I flera studier utpekas männen som boven i dramat, eftersom det ofta är äldre manliga partners som initierar kvinnan i missbruket (Andersson, 1991; Holmberg, 2000; Blomqvist, 2002; Svensson, 2005). Många manliga alkoholister har en stöttande kvinna bakom sig medan den kvinnliga missbrukaren istället har en missbrukande man (Agerberg, 2004). Raine menar att mäns förmåga att dra fördel av den missbrukande kvinnans utsatthet gör att hennes underlägsenhet ytterligare förstärks.

5.5.1 Vilka uttryck får offerbilden?

Bilden av den missbrukande kvinnan som hjälplös och utsatt är en realitet, menar bland annat Eliasson (2005) och Raine (2001). Detta är även något som flera forskare intygar, men samtidigt finns det andra som motsätter sig detta. Både Svensson (2005) och Taylor (1993) skriver att missbrukande kvinnor inte enbart är passiva utan även kan ta för sig. Att påstå att den missbrukande kvinnan skulle vara ett offer eller ha en vilja att bli utnyttjad tycker vi verkar vara alltför enkelspårigt då vi har sett att det är flera faktorer som påverkar kvinnors utsatthet. Som vi tidigare skrivit utgör missbrukande kvinnor inte en homogen grupp.

Forskning lyfter fram att kvinnor som växer upp i miljöer där de utnyttjas inte sällan blir isolerade och ensamma i sin situation (Raine, 2001). Kvinnans begränsade förutsättningar innebär dock inte att hon vill bli utnyttjad men hon ser kanske inte några andra alternativ, offeridentiteten blir en trygghet som är svår att bryta (Eysenck, 2000). Samhället belönar de människor som upprätthåller sin tilldelade roll även om rollen i sig är avvikande från normen (Hilte, 1996). En aspekt av detta är enligt Ettore (1992) att könsnormerna inte tillåter att missbrukande kvinnor uppfattas som handlingskraftiga, då detta inte är förenligt med kvinnlighet. Kvinnorna ses istället som offer.

När vi undersökt vilken ställning den missbrukande kvinnan har i förhållande till både män och andra kvinnor har vi lagt märke till att dessa kvinnor befinner sig långt ner i samhällshierarkin. Vår förståelse inför uppsatsen var att många kvinnor döljer sitt missbruk på grund av sociala attityder eller andra skäl. Detta är även något både Byqvist (1997) och Raine (2001) framför. De menar dessutom att samhällets inställning till kvinnor som missbrukar kan få till följd att endast det allvarligaste missbruket blir synligt. Detta kan också vara en bidragande orsak till att vi ser så få missbrukande kvinnor i statistiken (CAN, 2005). Det finns ofta ett underliggande antagande i samhället om att missbruket är självförvållat (Scheffel-Birath, DeMarinis & Hansagi, 2005). Något vi tror, med stöd av kontrollteorierna i vår begreppsram, kan förklaras med att missbrukande kvinnor i högre utsträckning betraktas som socialt avvikande än män. Enligt Byqvist (1997) har kvinnor kortare introduktionstid och snabbare övergång till allvarligt missbruk än män. Detta menar vi kan orsakas av en stämplingsspiral som påskyndar missbruksförloppet i kvinnors avvikarkarriär, vilket även Goldberg (2005) menar. Trots detta är det förhållandevis få kvinnor som överkonsumerar droger vilket enligt Snare (1986) kan bero på att samhällets stämpling i de flesta fall fungerar som en bromsfaktor på kvinnors missbruk.

6. SAMMANFATTNING

Då uppsatsens syfte varit att utifrån ett genusperspektiv undersöka hur kvinnorollen påverkar kvinnors missbrukskultur och sociala situation har vi tittat på hur olika forskare och andra samhällsaktörer framställer kvinnor som befinner sig i ett missbruk. Detta har inneburit att vi har utgått från ett ovanifrånsperspektiv, vilket har gett oss en inblick i de komplicerade processer som är sammanflätade i kvinnorollen. Genom att pendla mellan förståelsen av helheten och delarna har vi fördjupat vår kunskap om missbrukande kvinnor och deras utsatta situation. Vidare har vi strävat efter att jämföra olika aspekter av kvinnorollen i olika

sammanhang. Vår intention har varit att lyfta blicken för att se underliggande värderingar i samhället och vad dessa grundar sig i.

Med utgångspunkt i våra frågeställningar har vi sett att kvinnor har ett annat förhållningssätt till droger än män. Detta beroende på att samhället inte accepterar att kvinnor öppet överkonsumerar droger (jfr Hilde, 1996). En anledning till detta kan vara att samhället enligt Hirdman (2001) ställer andra moraliska krav på kvinnor. Det skulle kosta samhället för mycket om kvinnorna övergav normen. Kvinnor arbetar exempelvis i större utsträckning än män inom omsorgsyrken. De utför även många obetalda omsorgsuppgifter i hem och familj. Det finns ett kvinnoideal i samhället som får till följd att kvinnan antingen upphöjs eller förkastas beroende på om hon lever upp till förväntningarna. Genom genuskontrakten begränsas kvinnors avvikande beteende. Kvinnorollen har genom alla tider fungerat som en bromsfaktor då kvinnan förväntas upprätthålla samhällets moral och vara en god hustru och mor (a.a.). Vi har liksom Fahlgren (1998) sett att de traditionella könsrollerna är giltiga än i dag, om än i en moderniserad form. Nu för tiden använder sig kvinnor visserligen av alkohol på liknande sätt som män, dock accepteras kvinnors alkoholbruk endast så länge det är kontrollerat (Helmersson Bergmark, 2002). Kvinnor använder sig enligt Laanemets (2001) av berusningsmedel på flera sätt bland annat för att hantera stress eller för att slippa leva upp till de krav som hör ihop med kvinnorollen. Trots att vi kan se vissa likheter i kvinnors och mäns alkoholanvändning är det fortfarande skillnaderna som överväger (jfr CAN, 2005).

När vi har funderat runt hur kvinnors missbruk påverkas av omgivningens reaktioner och restriktioner har vi liksom Hensing (2003b) funnit att kvinnor känner större skuld och skam över sitt missbruk än män. Detta beroende på att de är rädda för att bli stämplade som ”ovärdiga” kvinnor av omgivningen (Trulsson, 1998). Ett sätt för samhället att visa sitt fördömande mot missbrukande kvinnors agerande är att de riskerar att få sina barn omhändertagna. På grund av att den ideala kvinnan förväntas reproducera samhället och dess normer blir kontrasten mot den missbrukande kvinnan enligt Ettore (1992) desto tydligare. Kvinnan blir något mystiskt som samhället behöver behålla tron på, något rent att bevara som en skatt. Änglar får inte falla då deras uppgift är att vaka över andras välbefinnande (Milton, 1979). Innebär detta att idealkvinnan är en utopi? Vi har uppfattat det som att missbrukande kvinnor utgör ett hot mot denna bild eftersom de bryter mot de normer som finns för kvinnor. För att eliminera detta potentiella hot görs den missbrukande kvinnan till en extrem och

annorlunda kvinna, varmed hon inte längre utgör en hotbild, menar Holmberg (2000). Istället klargörs de accepterade normerna ytterliggare genom avvikelsen (Hilte, 1996).

I uppsatsen har det dock framkommit att det finns många likheter mellan kvinnor och kvinnor som missbrukar, varför samhällets överdrivna bild av kvinnor som avviker inte stämmer med verkligheten. Då vi gjorde våra respektive socionompraktiker observerade vi även att det faktiskt finns missbrukande kvinnor som avviker från denna skrämselfbild. Vi har, liksom Goldberg (2005), upptäckt att samhällets stämpling inte bara fungerar begränsande på kvinnors missbruk utan även kan påskynda kvinnans avvikelsspiral. Missbrukande kvinnor har en utsatt position i samhället då de marginaliseras utifrån både sitt biologiska kön och sitt avvikande beteende (Raine, 2001). När vi studerat vårt ämne har vi uppfattat att det finns tydliga hierarkiska strukturer inom alla samhällsskikt. Enligt vår uppfattning innebär detta att missbrukande kvinnor oftast befinner sig längst ner i hierarkin oavsett vilken hierarki som avses.

7. SLUTDISKUSSION

Inledningsvis i uppsatsen nämnde vi Karin och bilden av henne har funnits med i våra tankar genom hela arbetet. Karins försök att sköta sitt missbruk ”snyggt” ter sig för oss inte vara något ovanligt. Under uppsatsarbetet har vi uppmärksammat att missbrukande kvinnor inte sällan döljer sitt missbruk för att slippa samhällets repressalier. Det är intressant att titta på hur genuskontraktet styr både kvinnors och mäns förutsättningar. Vi menar att det kan vara svårt för dagens kvinnor att integrera den traditionella kvinnorollen med den moderna, då dessa roller kan uppfattas som rivaliserande. Karin ville egentligen söka hjälp men vågade inte. Både familj och omgivning hjälper ofta till att dölja kvinnans missbruk för att hennes skamliga beteende inte ska synliggöras. Detta tycker vi är tragiskt eftersom följden kan bli att det uppstår onödigt lidande för alla parter.

Om kvinnans missbruksproblematik uppmärksammas faller fasaden och kvinnan förlorar sin status som moralväktare. Vi har bland annat sett att det, precis som i Karins fall, inte är ovanligt att mannen lämnar ett förhållande där kvinnan inte kan maskera sitt missbruk och uppvisa ett välskött yttre. Detta då han riskerar att förlora sin värdighet som man eftersom han inte kan kontrollera sin partners beteende. Vi anser att det är förfärligt att samhället gör stor skillnad på en man som missbrukar jämfört med en kvinna i samma situation. Ett exempel på detta är en bristande vilja bland läkare då det gäller att se att missbruksproblematik kan ligga i

botten när en kvinna söker hjälp för andra åkommor. Detta är också något som uppmärksammats i den litteratur vi tagit del av. Kan det skamliga i kvinnligt missbruk bero på att normsystemet bygger på att kvinnan ska reproducera samhällets normsystem? Vår uppfattning är att den missbrukande kvinnan ofta lämnas ensam i sin belägenhet. Vem stöttar egentligen kvinnan?

Vi tycker att det är konstigt att kvinnan stämplas hårdare av omgivningen när hon befinner sig i ett missbruk. Kvinnors alkoholkonsumtion ligger, enligt olika tabeller, i allmänhet långt under riskvärdet medan mäns genomsnittskonsumtion däremot ligger nära den övre gränsen. Trots detta är det ändå kvinnors bruk och missbruk som uppmärksammas och skambeläggs. Vi har uppfattat att även om en kvinna, i likhet med Karin, vet att hon har problem och att hon behöver hjälp är risken stor att hon ändå väljer att inte söka hjälp. Om kvinnan trots allt söker hjälp vänder hon sig inte sällan till fel instans, eftersom hon inte vill visa den egentliga orsaken till sina problem. Något som i sin tur ökar risken att missbruket inte uppmärksammas. Detta måste dock inte vara ett specifikt kvinnligt agerande utan kan även gälla män. Liksom män kan välja att dölja sina missbruksproblem kan kvinnor vara utåtagerande eller känna en dragning till den spänning som associeras med missbrukskulturen. Emellertid har vi sett att kvinnligt missbruk ofta knyts till kvinnans personlighet medan mannens istället förklaras med utomliggande faktorer. Detta var något vi blev varse om redan i ett tidigt skede av uppsatsen, då vi läste om hur kvinnan genom tiderna framställts som en "liten, outvecklad man".

I början av vårt arbete funderade vi på om genuset har makt och i så fall hur den såg ut. Vi menar att genusets makt och även könens olika maktutgångspunkter tydliggörs beroende på hur kvinnors och mäns missbruksproblem förklaras. Vår förhoppning är att det har framgått i uppsatsen att vi tycker att denna ordning är orättvis. Mycket av den text vi läst har berört oss väldigt djupt och öppnat upp för diskussioner som ibland fallit utanför syftet för uppsatsen. Då vi beskrev vårt metodval hade vi som ambition att förhålla oss opartiska till materialet för att inte binda oss vid någon specifik förklaringsmodell. Vi har dock upptäckt att det är svårt att nollställa sig helt och bortse från sina egna värderingar.

Det går inte att spela ett spel utan att känna till och följa dess regler. Det är först när man behärskar reglerna och känner sig säker i sin roll som man aktivt kan påverka både sin egen och andras situation. Vi har i samband med uppsatsämnet funderat på hur lätt det är att se problem hos andra istället för att vända blicken och titta på sig själv och sin egen roll i

sammanhanget. Samhällets normsystem, genuskontrakt och olika hierarkiska ordningar är intimt sammanflätade med varandra. Dessa regelsystem bildar spelregler i samhället då det gäller exempelvis rolltillhörighet och avvikande beteende. Vår uppfattning är att människor behöver reflektera över detta. Genom att människor blir medvetna om vad detta innebär kan de lära sig olika strategier för att hantera sina roller och hitta balans i tillvaron. Vi menar även att aktiva ställningstaganden möjliggör förändringar. Osäkerhet i maktbalansen kan göra att människor känner sig otrygga och kan vara en förklaring till att kvinnor stannar kvar i missbruk. Både kvinnor och män känner sig osäkra när balansen i något av de ovanstående samhällssystemen rubbas.

Under uppsatsarbetet har vi lagt märke till att det ofta sker grova generaliseringar där alla missbrukande kvinnor dras över en kam. Exempelvis då det gäller ett eventuellt samband mellan prostitution och missbruk. Nya forskningsrön bekräftar många gånger redan etablerade historiska förklaringsmodeller. Vi menar att missbrukande kvinnor inte utgör en enhetlig grupp som delar intressen och egenskaper. Genom att belysa mångfalden bland kvinnor som missbrukar tror vi att det blir lättare att se till varje kvinnas individuella behov. Vi menar att det är först när man ser till helheten som det överhuvudtaget kan bli möjligt att förstå hur en missbrukande kvinna har det. Vi har uppfattat att missbrukande kvinnors intressen ofta marginaliseras i samhället, vilket vi menar skulle kunna bero på obalansen mellan könen.

Den rådande missbruksdiskursen inverkar bland annat på vad som ses som legitima studieämnen och hur forskning utförs. Vi har exempelvis lagt märke till hur missbruksforskningen gång på gång uppmärksammar hur kvinnor storleksmässigt skiljer sig från män. Då skillnader i fysik lyfts fram får detta följder för om och hur en kvinna kan använda stimulantia. Kvinnans hjärna är mindre, kvinnan har mindre vatten i kroppen och hennes inre organ är över huvud taget mer känsliga för alkohol. Detta tycker vi är intressant då vi i hela vårt liv fått höra att ”storleken inte har någon betydelse”. Kvinnors missbruk beskrivs också i mer medikaliserade termer. De uppfattas som sjukare mentalt och detta används som en tänkbar förklaring till varför kvinnor missbrukar. En kvinna som missbrukar anses vara okvinnlig medan en missbrukande man endast ses som en missbrukare, han är inte omanlig. Vi tycker att det är anmärkningsvärt att dessa fördomar får utrymme bland annat i den i allmänhet högt respekterade medicinska diskursen. Paralleller kan dras till hur forskning tidigare bedrivits inom rasideologi och hur man där, genom att på olika sätt mäta människor, menade att vissa grupper eller individer var mindre värda.

Den forskning som vi i vårt arbete uppmärksammat har till största delen varit gjord av kvinnor. Detta var inledningsvis inte något vi funderade över men efter hand som uppsatsen fortskred så ökade våra funderingar kring orsaken till detta. En tänkbar förklaring är att det ligger närmare kvinnor att forska just om kvinnor, men ändå kvarstår för oss en misstanke om att det är de gamla synsätten som fortfarande ligger till grund. Nämligen att kvinnan är underlägsen mannen och därmed inte lika intressant att forska om. Intressanta tankar har dock följt i fotspåren av denna upptäckt då vi själva ofta benämnde forskarna med "han" fast de kanske var kvinnor. Det är slående vilka fördomar vi själva har och hur vi utan att reflektera antar att det är en man som är auktoriteten.

Under arbetet med uppsatsen har vi förstått att kvinnorollen förknippas med moderskap. Många medicinska forskare hävdar att risken för fosterskador är som störst under de första graviditetsveckorna, då kvinnorna inte ens vet om att de är gravida. Detta menar vi innebär att kvinnor i princip fråntas rätten att alls dricka alkohol eftersom kvinnorna, åtminstone de i fertil ålder, ses som potentiella mödrar. Samhället är beroende av kvinnor för barnafödandet och därför måste det finnas någon form av social kontroll. Då missbrukande kvinnor framställs som att de inte har kontroll över sin sexualitet ses de som ett hot mot samhällets reproduktion. Vi menar att det inte är rätt att "omyndigförklara" missbrukande kvinnor som olämpliga mödrar enbart för att de missbrukar. Eftersom samhällets definition av missbruk inte är enhetlig kan man inte dra alla över en kam. Sammantaget menar vi att samhällets synsätt gentemot kvinnor gör att de inte kan bli jämlika med män överhuvudtaget, än mindre i missbrukssammanhang.

Vi har sett att kraven på att kvinnan ska leva upp till samhällets kvinnoideal är höga. Vad händer då med de kvinnor som inte klarar av att nå upp till dessa ideal? Vi tror att Karins situation hade sett annorlunda ut om hon hade fått stöd och hjälp av samhället istället för att behöva känna rädsla för att bli fördömd. När Karin såg på sig själv och sina försättningar tror vi att hon kände att hon fick skylla sig själv. Kvinnan är redan från födseln i en underordnad position och detta förstärks ytterligare då hon befinner sig i ett missbruk. Detta väckte starka känslor hos oss då vi upplevde att de som redan är utsatta blir ännu mer utsatta. Varför är inte alla människor lika mycket värda? Istället för att skuldbelägga den missbrukande kvinnan menar vi att samhället borde värna om henne i samma utsträckning som det gör om mannen.

8. REFERENSLISTA

- Agerberg, Miki (2004). *Kidnappad hjärna – En bok om missbruk och beroende*. Lund: Studentlitteratur.
- Andersson, Berit (1991). *Att förstå drogmissbruk – Praktiken, situationen, processen*. Lund: Arkiv.
- Becker, Howard S (1997). *Outsiders – Studies in the sociology of deviance*. New York: Free Press.
- Bengtsson, Anna-Bodil & Gavelin, Ingegerd (2004). *Familjer och missbruk – Om glömda barn och glömda föräldrar*. Visby: Books-on-Demand.
- Berg, Lars-Erik (2003). ”Den sociala människan: Om den symboliska interaktionismen” i Månson, Per (red.). *Moderna samhällsteorier - traditioner, riktningar, teoretiker*. Stockholm: Prisma.
- Bergenheim, Åsa (1997). ”Den aktiva mannen och den passiva kvinnan – föreställningar kring kön och makt i historien” i Hagman, Ingrid (red.). *Mot halva makten – elva essäer om kvinnors strategier och mäns motstånd*. Stockholm: Fritze. Statens offentliga utredningar 1997:113.
- Bergström, Mari (1998). *Tre verkligheter – Kvinnor i olika stadier av narkotikamissbruk. En sociologisk studie*. Lund: Institutionen för tillämpad psykologi.
- Blomqvist, Jan (2002). *Att sluta med narkotika – med och utan behandling*. Stockholm: Forsknings- och utvecklingsenheten, Socialtjänstförvaltningen. FoU-rapport 2002:2.
- Borgström, Eva (2004). ”Emancipation och evolution. Ellen Key och den villkorade kärleken.” i *Kvinnovetenskaplig tidskrift. Heder & rätt*. Nr 3.

- Byqvist, Siv (1997). *Svenska narkotikamissbrukande kvinnor och män – missbruksförlopp och kriminalitet*. Stockholm: Stockholms universitet, Institutionen för socialt arbete. Rapport nr 84.
- CAN (2005). *Drogutvecklingen i Sverige 2005*. Stockholm: Centralförbundet för alkohol- och narkotikaupplysning. Rapportserie 91.
- Dahlgren, Lena (1995). "Kvinnor" i Berglund, Mats & Rydberg, Ulf (red.). *Beroendelära*. Lund: Studentlitteratur.
- Denscombe, Martyn (2000). *Forskningshandboken – för småskaliga forskningsprojekt inom samhällsvetenskaperna*. Lund: Studentlitteratur.
- DN (2003-01-31). *Personlighetsstörning bakom missbruk*. (Elektronisk) Tillgänglig: <<http://www.dn.se/DNet/jsp/polopoly.jsp?d=147&a=103010>> (2006-03-26)
- Eliasson, Mona (1995). *Den manliga mallen*. (Elektronisk) Tillgänglig: <<http://www.socialpolitik.com/gamланummer/arkiv1995/951/95142.html>> (2006-04-03)
- Ettore, Elizabeth (1992). *Women and substance use*. Basingstoke: Macmillan.
- Eysenck, Michael (2000). *Psykologi. Ett integrerat perspektiv*. Lund: Studentlitteratur.
- Fahlgren, Siv (1998). *Diskursanalys, kunskap och kön – Ett försök att utveckla en teoretisk ram och ett arbetssätt för en diskursanalys av vetenskapliga texter*. Umeå: Umeå universitet.
- Foucault, Michel (1993). *Diskursens ordning*. Stockholm: Brutus Östlings bokförlag, Symposium.
- Fors, Mats (1998). *Kön hålls isär*. (Elektronisk) Tillgänglig: <<http://www.jamstallldhet.nu/jmst/maktkon/index.htm>>/kön hålls isär/Läs mer (2006-03-28)

- Fredholm, Lotta (2006). "Kvinnor kan inte dricka som en hel karl" i tidskriften *Forskning & Framsteg* nr 1/06.
- Giddens, Anthony (2003). *Sociologi*. Lund: Studentlitteratur.
- Goldberg, Ted (2005). *Samhället i narkotikan*. Solna: Academic Publishing of Sweden.
- Grufman Kalén, Annika (2002). "Att sitta i samma båt" i Leissner, Tom & Hedin, Ulla-Carin (red.). *Könsperspektiv på missbruk*. Bettna: Bjurner och Bruno.
- Halvorsen, Knut (1992): *Samhällsvetenskaplig metod*. Lund: Studentlitteratur.
- Heijbel, Claes & Nilsson, Ingert (1985). *Sexualitet och missbruk*. Stockholm: Liber.
- Helmersson Bergmark, Karin (2002). "Kvinnor och alkohol – Om genus, förändring och modernitet i den svenska alkoholkulturen" i Leissner, Tom & Hedin, Ulla-Carin (red.). *Könsperspektiv på missbruk*. Bettna: Bjurner och Bruno.
- Henderson, Sheila (2000). "Drugs and culture: The question of gender" i South, Nigel (red.). *Drugs – Cultures, Controls and Everyday Life*. London: SAGE.
- Hensing, Gunnel (2003a). "Genusidentitet och risken för alkoholproblem bland kvinnor" i Socialmedicinsk tidskrift. *Med genusperspektiv i alkoholforskningen*. 80:e årgången. Häfte 4.
- Hensing, Gunnel (2003b). "Alkoholkonsumtion och alkoholproblem ur ett genusperspektiv – en bild av utvecklingen och nuläget" i Socialmedicinsk tidskrift. *Med genusperspektiv i alkoholforskningen*. 80:e årgången. Häfte 4.
- Hilde, Mats (1996). *Avvikande beteende – en sociologisk introduktion*. Lund: Studentlitteratur.

- Hirdman, Yvonne (2001). *Genus – om det stabilas föränderliga former*. Malmö: Liber.
- Holmberg, Carin (2000). *Aspekter av kvinnosynen i missbruksbehandling – Empiriska exempel och teoretiska funderingar*. Sköndal: Sköndalsinstitutet. Arbetsrapportserie nr 14.
- Hvidfeldt, Kirsten (1986). ”Kvindens brug af alkohol” i Snare, Annika & Järvinen, Margaretha (red.). *Kvinnor, alkohol och behandling – en nordisk antologi*. Helsingfors: Nordiska nämnden för Alkohol- och Drogforskning. NAD-publication 13.
- Hwang, Carl Philip & Nilsson, Björn (2002). *Utvecklingspsykologi*. Stockholm: Natur och Kultur.
- Jakobsson, Annika (2003). ”Att söka eller inte söka vård – könsperspektiv på vårdsökande vid alkoholproblem” i Socialmedicinsk tidskrift. *Med genusperspektiv i alkoholforskningen*. 80:e årgången. Häfte 4.
- Key, Ellen (1981). *Missbrukad kvinnokraft. Kvinnopsykologi*. Stockholm: Logos.
- von Knorring, Anne-Liis (1995). ”Ärftlighet” i Berglund, Mats & Rydberg, Ulf (red.). *Beroendelära*. Lund: Studentlitteratur.
- Kristiansen, Arne (2000). *Fri från narkotika – Om kvinnor och män som varit narkotikamissbrukare*. Vaxholm : Bjurner och Bruno.
- Laanemets, Leili (2001). ”Alkoholens roll i könsskapandet” i *Kvinnors bruk och missbruk av alkohol – En konferensrapport*. Stockholm: Statens folkhälsoinstitut. Rapportserie 2001:35.
- Laanemets, Leili (2002). *Skapande av femininitet – om kvinnor i missbrukarbehandling*. Lund: Socialhögskolan.
- Lalander, Philip (1998). *Anden i flaskan. Alkoholens betydelser i olika ungdomsgrupper*. Eslöv: Brutus Östlings bokförlag, Symposion.

- Leifman, Håkan & Gustafsson, Nina-Katri (2003). *En skål för det nya millenniet – En studie av svenska folkets alkoholkonsumtion i början av 2000-talet*. Stockholm: Centrum för socialvetenskaplig alkohol- och drogforskning, SoRAD. Forskningsrapport nr 11. (Elektronisk) PDF format. Tillgänglig: <<http://www.sorad.su.se/doc/uploads/publications/Soradrapport-R11-Swedish.pdf>> (2006-04-07)
- Magnusson, Eva (2002). *Psykologi och kön – Från könsskillnader till genusperspektiv*. Stockholm: Natur och Kultur.
- Mattsson, Tina (2005). *I viljan att göra det normala. En kritisk studie av genusperspektivet i missbrukarvården*. Malmö: Égalité.
- Milton, Pia (1979). *Kvinnomissbruk*. Stockholm: Rabén & Sjögren.
- Milton, Pia (1994). *I backanternas fotspår – Kvinnor, alkohol och droger*. Stockholm: CAN i samverkan med Folkhälsoinstitutet. Rapportserie nr 37.
- Månsson, Sven-Axel (2002). ”Interaktionistiska perspektiv på studiet av sociala problem – processer, karriärer och vändpunkter” i Meeuwisse, Anna & Swärd, Hans (red.). *Perspektiv på sociala problem*. Stockholm: Natur och Kultur.
- Nilsson, Inger (2005). ”Underordning gör ont” i tidskriften Alkohol & Narkotika. *Ungas psykiska hälsa*. Stockholm: CAN. A&N nr 1/05.
- Nordborg, Gudrun (1997). ”Om juridikens kön” i Nordborg Gudrun (red.). *Makt & kön – tretton bidrag till feministisk kunskap*. Eslöv: Brutus Östlings bokförlag, Symposium.
- Raine, Pamela (2001). *Women's Perspective on Drugs and Alcohol – The Vicious Circle*. Aldershot: Ashgate.
- Repstad, Pål (1999): *Närhet och distans. Kvalitativa metoder i samhällsvetenskap*. Lund: Studentlitteratur.

- Sahlin, Ingrid (1999). "Diskursanalys som sociologisk metod" i Sjöberg, Katarina (red.). *Mer än kalla fakta – Kvalitativ forskning i praktiken*. Lund: Studentlitteratur.
- Sandström, Gunbritt (1997). "Tydliga men inte synliggjorda" i Nordborg, Gudrun (red.). *Makt och kön – Tretton bidrag till feministisk kunskap*. Eslöv: Brutus Östlings bokförlag, Symposium.
- Scheffel-Birath, Christina, DeMarinis Valerie & Hansagi, Helen (2005). "Grundläggande vårdfilosofi vid uppbyggnad av behandling för kvinnor med missbruksproblem" i Hilde, Mats (red.). *Kön, behandling och kunskap - om olika vägar ut ur missbruk och social marginalisering*. Lund: Studentlitteratur.
- Skeggs, Beverley (2000). *Att bli respektabel - konstruktioner av klass och kön*. Göteborg: Daidalos.
- Snare, Annika (1986). "Inledande funderingar om kvinnor, alkohol och kontroll" i Snare, Annika & Järvinen, Margaretha (red.). *Kvinnor, alkohol och behandling – en nordisk antologi*. Helsingfors: Nordiska nämnden för Alkohol- och Drogforskning. NAD-publikation 13.
- SOU 1994:28. *Kvinnor och alkohol*. Stockholm: Statens offentliga utredningar, Socialdepartementet.
- Spak, Lena (2001). *Women and Alcohol: Early background factors and aspects of comorbidity*. Göteborg: Department of Social Medicine.
- Sundström, Kajsa (1994). "Abort i kvinnors liv" i Björnberg, Ulla, Kollind, Anna-Karin & Nilsson, Arne (red.). *Janus & genus. Om kön och social identitet i familj och samhälle*. Stockholm: Brombergs.
- Svensson, Bengt (1996). *Pundare, jonkare och andra*. Stockholm: Carlsson.

- Svensson, Bengt (2005). *Heroinmissbruk*. Lund: Studentlitteratur.
- Taylor, Avril (1993). *Women drug users – An Ethnography of a Female Injecting Community*. Oxford: Clarendon Press.
- Thunberg, Karin (1980). *Dricker hon? – Det ”skamliga” missbruket*. Stockholm: Prisma.
- Thurén, Britt-Marie (2000). ”Inledning” i Höglund, Anna Maria. *Män och kvinnor – vad vet en genusvetare?* Stockholm: Cura i samverkan med Utbildningsradion.
- Tilly, Charles (2000). *Beständig ojämlikhet*. Lund: Arkiv.
- Torsdotter, Anita (1984). ”Att vara tjej och knarkare” i en rapport av Nordisk Ministerråd. *Kvinne, missbrukare – og mor*. Oslo: nordisk Ministerråd.
- Trulsson, Karin (1998). *”Det är i alla fall mitt barn!” – En studie om att vara missbrukare och mamma*. Stockholm: Carlsson.
- Trulsson, Karin (2002). ”Manligt och kvinnligt missbruk” i Leissner, Tom & Hedin, Ulla-Carin (red.) (2002). *Könsperspektiv på missbruk*. Bettna: Bjurner och Bruno.
- Trulsson, Karin (2003). *Konturer av ett kvinnligt fält – Om missbrukande kvinnors möten I familjeliv och behandling*. Lund: Socialhögskolan.
- Vogt, Irmgard (2002). ”Substance Dependence” i Gruber, Christine & Stefanov, Helga (red.). *Gender in social work – Promoting equality*. Lyme Regis: Russell House.
- Wennstam, Katarina (2004). *Flickan och skulden – en bok om samhällets syn på våldtäckt*. Stockholm: Bonnier.
- Widerberg, Karin (2003). *Kunskapens kön – Minnen, reflektioner och teori*. Stockholm: Nordstedts ePan.